

Een nationale viering ter vereniging van het volk

De berichtgeving over de eerste Koninginnedagvieringen in
Utrecht, 1885-1918

Iris Grimminck, 12 juli 2021

---

¹ Afbeelding voorblad: A. Latour, 'Gezicht in de Choorstraat te Utrecht met op de voorgrond de Stadhuisbrug tijdens Koninginnedag' <[Gezicht in de Choorstraat te Utrecht met op de voorgrond de Stadhuisbrug tijdens koninginnedag. \(hetutrechtsarchief.nl\)](https://www.hetutrechtsarchief.nl/gezicht-in-de-choorstraat-te-utrecht-met-op-de-voorgond-de-stadhuysbrug-tijdens-koninginnedag)> [bezocht op 5-7-2021].

Een nationale viering ter vereniging van het volk

De berichtgeving over de eerste Koninginnedagvieringen in Utrecht, 1885-1918

MA-Scriptie   MA History: Politics, Culture and National Identities
Begeleider   Dr. D.E.J. Smit
Datum   12 juli 2021
Woorden   16.886

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: Het politieke landschap van de late negentiende eeuw.....	13
Hoofdstuk 2: Aanloop en verloop van de eerste Prinsessedag.....	23
Hoofdstuk 3: Het verloop van Koninginnedag 1885-1918	37
Conclusie.....	51
Literatuurlijst	54

Inleiding

‘Welnu, laat ons dien geboortedag van het eenig kind van onzen geerbiedigden Koning en onze geliefde Koningin stempelen tot een nationalen feestdag, gelijk eenmaal de 24 augustus² voor ons is geweest, een feestdag waaraan wij allen vol geestdrift deelnemen, waarop wij allen, tot welken rang of stand, tot welke partij of richting wij ook behoren, een zijn in wederzijdsche waardering en in gemeenschappelijke liefde voor Vaderland en Oranje.’³ Op 26 juli 1885 werd door J.W.R Gerlach, hoofdredacteur van *het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* in diezelfde krant opgeroepen tot een nieuwe nationale feestdag met als onderwerp het Huis van Oranje en als doel het verenigen van de bevolking.

Dat er een nieuwe nationale viering ter ere van het Huis van Oranje zou komen, was niet vanzelfsprekend. De rol van de monarchie is door de jaren heen sterk veranderd, het aanzien van het huis van Oranje evenzeer. De publicatie van het pamflet ‘In het leven van koning Gorilla’ voor de zeventigste verjaardag van Willem III in 1887 gaf een dieptepunt aan in de populariteit van de monarchie. Veertig jaar later was het beeld echter compleet anders. Toen de socialistische voorman Troelstra op 12 november 1918, aangespoord door de gebeurtenissen in Rusland en Duitsland, opriep tot revolutie liep dit uit tot een totale mislukking. Zes dagen later vond er op het Malieveld een tegendemonstratie plaats door aanhangers van de monarchie. De aanwezigheid van Wilhelmina en Juliana vormden hierbij het hoogtepunt.⁴ Onder verschillende historici bestaat verbazing over deze snelle ontwikkeling. Zo vraagt Peter Jan Margry, onderzoeker voor het Meertens Instituut, zich af: ‘Hoe is het mogelijk dat een natie die zichzelf als burgerlijke Republiek heeft uitgevonden en tot wereldmacht uitgroeide, zich in 1813 een ‘kunstmatig’ gecreëerde, autoritaire monarchie heeft laten aanmeten en die tot op de dag van vandaag – in een constitutionele variant – tolereert?’⁵

De basis voor deze ontwikkeling lag in de negentiende eeuw. Aan het einde van de negentiende eeuw was het voortbestaan van de monarchie niet zeker. De nieuwe

---

² Verjaardag van Willem I der Nederlanden.

³ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 26 Juli 1885.

⁴ J. Koch, *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese geschiedenis 1772-1890* (Amsterdam, 2018) 402-403.

⁵ P.J. Margry, ‘Het ‘Oranjegevoel’ van Koninginnedag. Een ritualistische verzoening met de anachronie van de monarchie’, in: H. te Velde en D. Haks (ed.), *Oranje Onder. Populair orangisme van Willem van Oranje tot Nu* (Amsterdam, 2014) 243-266 aldaar 244-245.

massamaatschappij en de grondwetswijziging van 1848 zorgden ervoor dat de legitimiteit van de macht van de vorst in twijfel gesteld. Door het vroegtijdig overlijden van Willem II, die open had gestaan voor een meer populair koningschap, was Willem III de eerste vorst die te maken zou krijgen met de nieuwe rol van de monarchie na de grondwetsherziening. Willem III was echter een teruggetrokken vorst. Hij had last van woedeaanvallen en spendeerde zijn tijd liever in het buitenland, wat het imago van het huis van Oranje als betrokken landsvader niet ten goede kwam en mede resulteerde in het eerder genoemde protest-pamflet.⁶

De geboorte van Wilhelmina bood nieuwe kansen. Een troonopvolgster met een schone lei, die door haar geslacht verder van haar vader afstond dan een mannelijke troonopvolger zou hebben gedaan. Vanaf 1885 werd dan ook juist in vieringen rond de jonge prinses de oplossing voor een steeds meer verzuilde maatschappij gezocht: 'Bevreesd voor een uiteenvallen van de natie als gevolg van de emancipatie van rooms-katholieken, orthodoxe protestanten en socialistische arbeiders - groepen die zich al vlug in eigen verenigingen, partijen en kerkgenootschappen opsloten - beijverden vooral liberale elites voor de versterking van nationale eendracht. Oranjefeesten leken een excellent middel. Hun pronkjuweel zou Prinsessedag worden, de nationale viering, op 31 augustus, van de verjaardag van Wilhelmina', zo stelt historicus Jeroen Koch.⁷

Door aan de hand van artikelen in *het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* te kijken naar de berichtgeving over de beginjaren van Prinsessedag (later Koninginnedag) probeert dit onderzoek een beeld te geven van het streven naar saamhorigheid. De krantenberichten zijn een goede graadmeter voor de mate waarin de verschillende groepen in de samenleving deelnamen aan de festiviteiten. Dit onderzoek probeert de volgende vragen te beantwoorden: In hoeverre speelde het streven naar nationale gemeenschapszin een rol bij de organisatie van de eerste Koninginnedagen? Wie waren de doelgroepen van de vieringen en hoe kwam de intentie van de organisatoren in de verslaggeving naar voren?

Nationalisme

Nationalisme was aan het einde van de negentiende eeuw overal in Europa in opkomst, zo ook in Nederland. Deze politieke ideologie is sterk van invloed geweest op het ontstaan van Prinsessedag en de manier de nationale feestdag zou worden vormgegeven. De economische

---

⁶ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 3.

⁷ Ibidem, 384.

en sociale modernisering die als gevolg van de Industriële Revolutie had plaatsgevonden had gezorgd voor een verhoogde geletterdheid en meer beschikbare dagbladen en kranten.⁸ Tegelijkertijd groeide in veel Europese koninkrijken de onvrede over het uitblijven van politieke en sociale hervormingen. Maatschappelijke onrust en geweld waren het gevolg.⁹ Met name in het revolutiejaar 1848 werd het belang van nationaliteit duidelijk naar voren gebracht.¹⁰ Naties zouden voortaan niet enkel meer gedefinieerd worden door de relatie tussen het volk tegenover de absolute monarch, maar er werden steeds vaker specifieke en onderscheidende eigenschappen toegezegd aan de natie om zich te onderscheiden van andere naties.¹¹ In dit politieke klimaat bloeide het nationalisme als ideologie op.

Marita Mathijssen beschrijft in *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* de ontwikkeling van het nationalisme in Nederland. Volgens haar is er een consensus dat de wortels van het nationalisme in het einde van de achttiende eeuw liggen. De grote namen binnen onderzoek naar nationalisme, Eric Hobsbawm, Ernest Gellner en Benedict Anderson zien volgens haar het nationalisme als een politieke ideologie. In de jaren tachtig introduceerden zij het idee dat nationalisme een sociaal construct is. Voorheen werd nationale identiteit min of meer gezien als een natuurlijk gegeven. Volgens Hobsbawm, Gellner en Anderson is nationalisme echter een manier van denken die mensen ertoe moet bewegen als maatschappelijk samenhangende groep op te treden.¹² Saamhorigheid zou de sleutel tot het succes van het nationalisme zijn. Dit betekent dat een staat als politieke eenheid zou moeten opereren. Op cultureel vlak zou idealiter eenheid ontstaan op basis van taal, grond, tradities, collectief verleden en godsdienst.¹³ Mathijssen laat in haar werk zien dat deze definitie ook in Nederland toepasbaar is. Aan het eind van de negentiende eeuw ontbrak deze saamhorigheid echter in de sterk verzuilde Nederlandse maatschappij.

Ernest Gellner stelt in *Nations and Nationalism* dat door de industrialisatie een noodzaak ontstond voor een homogene cultuur. Deze eenheid moest via het onderwijs door de staat worden opgelegd.¹⁴ Benedict Anderson bouwde op deze gedachte voort met zijn

---

⁸ T. Baycroft, *Nationalism in Europe 1789-1945* (Cambridge, 1998) 16.

⁹ Ibidem, 16-17.

¹⁰ Ibidem, 17.

¹¹ Ibidem, 20.

¹² M. Mathijssen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen, 2013) 59.

¹³ Ibidem, 62.

¹⁴ Ibidem, 62.

idee van *imagined communities*. Er moest een saamhorigheidsgevoel worden gecreëerd tussen groepen die in werkelijkheid weinig met elkaar gemeen hadden.¹⁵ Volgens Eric Hobsbawm bood *the Invention of Tradition* een middel om deze saamhorigheid te verkrijgen. In de negentiende eeuw werd actief gezocht naar middelen die een natiestaat met homogene nationale cultuur konden scheppen.¹⁶ Allen verwijzen ook naar de relatie tussen het nationalisme en de Verlichting. Doordat het gezag van de vorst niet langer gelegitimeerd werd bij gratie Gods ontstond er een machtsvacuüm waar het nationalisme de oplossing voor bood.¹⁷ Hoewel bovenstaande auteurs de oorsprong van het nationalisme op verschillende momenten leggen, benadrukken zij allen het belang van saamhorigheid bij het ontstaan van nationalisme. Een saamhorigheid die ook bij het ontstaan van Prinsessedag ten grondslag ligt. Mathijsen concludeert in haar onderzoek naar het Nederlands nationalisme dat het natiebesef onlosmakelijk verbonden is met het historischebesef.¹⁸ De verhoogde geletterdheid van Nederland ten opzichte van omringende landen en het invoeren van de Schoolwet vergrootte bovendien het historischebesef bij de bevolking. Het historisch besef was vooral gebaseerd op kennis van de Tachtigjarige Oorlog en de Gouden Eeuw. Joep Leerssen onderschrijft dit en stelt dat met name de periode tussen 1550-1680 cruciaal is geweest bij de beeldvorming van de Nederlandse collectieve geschiedenis. Deze periode vormde vanaf het begin de basis van het Nederlands historische Canon. De Oranjes spelen hierin een glansrijke rol.¹⁹ Hierdoor waren zij bij uitstek een geschikt onderwerp voor een nationale viering met als doel het scheppen van saamhorigheid.

Nationale vieringen

Voor het ontstaan van een succesvolle nationale feestdag stellen verschillende historici randvoorwaarden. Anne Petterson schrijft in *Eigenwijs Vaderland* dat wanneer een symbool een succesvol onderdeel van de nationale identiteit wil zijn, deze 'aanknopingspunten [moet] bieden om aansluiting te vinden bij een bredere gemeenschap. De behoefte aan het

---

¹⁵ B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York, 1991) 6.

¹⁶ Mathijsen, *Historiezucht*, 63.

¹⁷ Ibidem, 64.

¹⁸ Ibidem, 65,

¹⁹ J. Leerssen, 'Background: Nationalism in the Dutch state' in: *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* <<https://doi.org/10.5117/9789462981188/ngTA5j96fUAPeEgkMTMP3Asd>> [bezoekt op 15-4-2021].

uitdrukken van een eigen identiteit en de mogelijkheden tot actieve participatie' moet bieden.²⁰ Marita Mathijsen stelt nog aanvullende benodigdheden voor een succesvolle nationale viering. Er is materiële en intellectuele infrastructuur nodig. 'In eerste plaats moet er een nationaal besef zijn. Dat nationale besef werkt alleen als het gelegitimeerd wordt met een beroep op historische wortels. Verder moet er een landelijke pers zijn die het nieuws, boeken en tijdschriften verspreidt. Daarnaast moet er een culturele elite zijn die het voortouw kan nemen om herdenkingen te organiseren, die zich inzet voor behoud van het verleden en waaruit ook geput wordt voor de producenten van geschiedenis. Er moet ook voldoende publiek, voldoende massa zijn om de historie te waarderen en dat betekent dat de scholingsgraad op een redelijk niveau moet staan.'²¹

Wat maakt Koninginnedag als nationale viering tot een blijvend succes? Behaalde de feestdag het beoogde doel? De randvoorwaarden zoals gesteld door Mathijsen waren aanwezig. Zo was er een ver ontwikkelde en laagdrempelige cultuur van kranten en dagbladen. Daarnaast was de scholingsgraad op hoog niveau in vergelijking met de omringende landen. Door de Reformatie werd de bevolking gestimuleerd zelf de bijbel te lezen, waardoor de geletterdheid hoog was en door stimulans vanuit onder meer De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen groeide de scholingsgraad gedurende de negentiende eeuw gestaag. Bovendien was er een culturele elite die de noodzaak inzag en bereid was de viering te organiseren, waren de Oranjes een tastbaar symbool uit het verleden en bestond er reeds een traditie van georganiseerde evenementen op de verjaardag van de vorst. In dit onderzoek wordt gekeken of deze elementen voldoende waren om Koninginnedag tot een bevolking breed, inclusief volksfeest te maken.

Relevantie, literatuur en opbouw

Het onderzoek naar de verbindende factor van Koninginnedag als nationale viering onder de brede bevolking past in het kader van onderzoek naar inclusiviteit binnen de geschiedenis. Sinds enkele jaren wordt er steeds meer belang gehecht aan het in achtting nemen van inclusiviteit bij historisch onderzoek. Zo was het thema van de Historicedagen van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, de beroepsvereniging van historici in

---

²⁰ A. Petterson, *Eigenwijs Vaderland. Populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam* (Amsterdam, 2017) 75.

²¹ Mathijsen, *Historiezucht*, 59.

Nederland, in 2019 'Inclusiviteit'.²² Het thema inclusiviteit beperkt zich niet alleen tot geschiedenis over het slavernijverleden of vrouwengeschiedenis. Ook de geschiedenis van mensen buiten de sociaaleconomische elite, oftewel de 'gewone man', is onderbelicht. Hoewel er veel over Koninginnedag geschreven is wil dit onderzoek toevoegen aan de bestaande literatuur door het inclusieve karakter van de viering te belichten. Koninginnedag als feestdag is ontstaan om alle bevolkingsgroepen bijeen te brengen. Hierbij was de toegankelijkheid voor mensen uit lagere economische klasse van groot belang. Door het aandeel van de economisch lagere klasse in de totstandkoming en het voortbestaan van Koninginnedag als nationale viering te onderzoeken hoop ik te kunnen bijdragen aan het bredere onderzoek naar inclusiviteit in relatie tot de de vorming van een nationale identiteit.

De zoektocht naar saamhorigheid en inclusiviteit is daarbij een actueel thema. Het gevoel van sociale cohesie onder de Nederlandse bevolking fluctueert door de jaren heen. Vandaag de dag is de politieke verdeeldheid in Nederland groot. Dit blijkt alleen al uit de grote hoeveelheid politieke partijen die meededen aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2021, namelijk 37. Dit waren er negen meer dan de Tweede Kamerverkiezingen van vier jaar eerder.²³ Aan het einde van de negentiende eeuw ontbrak het in de maatschappij ook aan een gevoel van politieke en maatschappelijke eenheid. De politieke en religieuze tegenstellingen verdeelden de samenleving grofweg in vier zuilen.

In het werk over naties en nationalisme van Hobsbawm ontbreekt de vraag wat de natie voor de gewone man betekende.²⁴ Als Marxist gelooft Hobsbawm dat het nationalisme een construct is, bedoeld om de heersende klasse in het zadel te houden. Vanuit dit oogpunt is er logischerwijs minder aandacht voor de nationale beleving van de lagere klasse.²⁵ Aan hen is de nationale identiteit immers tegen wil en dank opgelegd. Toch kan het bottom-up perspectief gebruikt worden om nieuwe inzichten te verkrijgen over de beleving van nationalisme door alle lagen van de bevolking. De bevolking bestaat niet alleen uit socio-

---

²² Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, 'Historiedagen' <<https://knhg.nl/2019/11/18/de-historicidagen-2019-in-de-woorden-van-deelnemers/>> [bezoekt op 20-5-2021].

²³ Kiesraad, '37 partijen nemen deel aan Tweede Kamerverkiezing' <<https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2021/02/05/37-partijen-nemen-deel-aan-tweede-kamerverkiezing>> [bezoekt op 20-5-2021].

²⁴ M. Byen en M. van Ginderachter, 'General Introduction: Writing the Mass into a Mass Phenomenon' in: M. Byen en M. van Ginderachter (ed.) *Nationhood from Below. Europe in the Long Nineteenth Century* (London, 2012) 3-22 aldaar 3.

²⁵ Byen, 'General Introduction', 4.

economische lagen, maar wordt voor een groot deel bepaald door culturele constructies zoals terug te zien is in de zuilen waarin de nederlandse maatschappij aan het einde van de negentiende eeuw was opgedeeld.²⁶ Van Ginderachter en Byen concluderen in hun onderzoek dat populair nationalisme, het gevoel van toebehoren aan een natie, ook door de massa zelf werd geconstrueerd. Niet zelden gebeurde dit al voordat er pogingen vanuit de bourgeoisie werden ondernomen om een nationale identiteit onder het volk te scheppen.²⁷ De berichtgeving in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* moet uitwijzen dat de participatie vanuit verschillende bevolkingsgroepen dermate aanwezig was dat men over een bevolkingsbreed gedragen nationale viering kan spreken.

Belangrijke werken voor dit onderzoek zijn het werk van Henk te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef: liberalisme en nationalisme in Nederland*, het werk van Jaap van Osta, *Theater van de Staat, Oranje in revolutie en oorlog* van Jeroen Koch en *Eigenwijs Vaderland* van Anne Petterson. Henk te Velde legt in zijn werk sterk de nadruk op de relatie tussen nationalisme en liberalisme. Hij beargumenteert dat Koninginnedag is ontstaan als een instrument van liberalen om meer eenheid binnen de nieuwe massasamenleving te creëren. Hoewel de liberalen indertijd de dominante partij waren en veel macht konden uitoefenen, stelt Anne Petterson dat de basis voor een volksfeest voor de Oranjes lag in de aanhoudende populariteit van het koningshuis onder alle bevolkingslagen. Zij benadert de viering bottom-up. Ze onderstreept het belang van nationalistische symbolen als het volkslied en de inzet van de arbeidersklasse bij dergelijke vieringen. Ze maakt hierbij een duidelijk onderscheid tussen de arbeidersklassen en socialisten en bevestigt de theorie dat sociale constructen belangrijkere bindingsmechanismen zijn dan socio-economische lagen. Jaap van Osta kijkt net als Te Velde vanuit de top-down benadering naar de viering. Hij legt de nadruk op de politieke elite en plaatst Koninginnedag vooral in het licht van de veranderende rol van het koningshuis zelf.²⁸

In het werk *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese Geschiedenis 1772-1890* geeft Jeroen Koch aan dat er een grote verandering te zien is in de populariteit van de monarchie

---

²⁶ Ibidem, 5.

²⁷ M. Byen en M. van Ginderachter, 'General Conclusion: Popular Nationhood – A Companion of European Modernities' in: M. Byen en M. van Ginderachter (ed.) *Nationhood from Below. Europe in the Long Nineteenth Century* (London, 2012) 250-260 aldaar 252.

²⁸ J. Leerssen, *National Thought in Europe. A Cultural History* (Amsterdam, 2006) 13.

tussen het einde van de achttiende en het begin van de twintigste eeuw: 'Eind achttiende eeuw rolde de Europese geschiedenis over de Republiek en over de Oranjes heen; revolutie en oorlog raakten de stadhouderlijke familie direct. Begin twintigste eeuw waren de Oranjedynastie en het koninkrijk op het zijtoneel van het Europese drama beland.'²⁹ Aan de hand van Prinsessedag ontstaat een duidelijk beeld van de manier waarop de verandering in de rol van de monarchie tot uiting werd gebracht. In zijn werk neemt Koch het jaar 1918 als een duidelijk eindpunt waarin de rol van de monarchie opnieuw geconsolideerd is in de Nederlandse maatschappij: de koninklijke familie is vanaf dat moment geen symbool van politieke verdeeldheid meer, maar een symbool van politieke eenheid. Het jaar 1918 is daardoor ook een logisch eindpunt voor dit onderzoek naar de verbindende functie van Koninginnedag.

Het werk *De metamorfose van Nederland, van oude orde naar Moderniteit 1750-1900* van N.C.F. van Sas biedt samen met het werk *1900. Hoogtij van de Burgerlijke cultuur* van J. Bank en M. Buuren een duidelijk overzicht van de verschillende ontwikkelingen binnen de Nederlandse samenleving die ten grondslag lagen van de viering. Zij geven duidelijk weer welke ontwikkelingen de noodzaak tot saamhorigheid hebben gecreëerd en hoe dit verband houdt met ontwikkelingen in andere landen in Europa.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van artikelen uit Het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. De krant heeft door de jaren verschillende naamsveranderingen ondergaan, maar stond altijd bekend als een liberaal dagblad, een krant '[die] gelezen werd door het adel en patriciaat'.³⁰ In dit dagblad werd initieel het idee tot het organiseren van Prinsessedag gepubliceerd. De hoofdredacteur plaatste een oproep op de voorpagina van de krant. Doordat juist de liberalen, op dat moment de gevestigde orde, op zoek waren naar een bindmiddel voor het volk, is deze krant een logische plaats om dergelijke oproep te verwachten. Utrecht zou de voorloper worden in de viering van Prinsessedag en later Koninginnedag. In de artikelen met betrekking op Koninginnedag is duidelijk een liberaal signatuur te lezen.

Er is gekeken naar artikelen tussen 26 augustus en 3 september ieder jaar van 1885, het eerste jaar waarin de feestdag werd gehouden, tot 1918, het jaar van 'de vergissing van

---

²⁹ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 405.

³⁰ J. Kreule, 'Chic, zedig en stijlvol schaatsen' in: *Utrechts Nieuwsblad* 9 oktober 2014, 16.

Inleiding

Troelstra'. Belangrijk voor het onderzoek zijn de voorpagina-artikelen die tot 1911 ieder jaar op 31 augustus door de krant werden gepubliceerd. Deze berichten geven veel informatie over gebeurtenissen binnen het koningshuis van het afgelopen jaar, maar ook het sentiment binnen de maatschappij. Daarbij zijn ook artikelen gebruik die elders in het dagblad zijn gepubliceerd gedurende de eerdergenoemde periode. Deze hadden vaak betrekking op het verloop en de organisatie van de feestdag in Utrecht en omliggende plaatsen.

In het eerste hoofdstuk zal een overzicht worden gegeven van de politieke situatie en de positie van de monarchie. In het tweede hoofdstuk zal verder in worden gegaan op het ontstaan van Prinsessedag. Het verloop van de eerste feestdag in Utrecht wordt ook besproken. In het derde hoofdstuk wordt gekeken naar de ontwikkeling van en berichtgeving rond Prinsessedag, later Koninginnedag, tussen 1886 en 1918.

Hoofdstuk 1: Het politieke landschap van de late negentiende eeuw

In het laatste kwart de negentiende eeuw zag het politieke landschap in Nederland er onrustig uit. De expansie van het Pruisische Rijk zorgde voor angst over het voortbestaan van de onafhankelijke Nederlandse staat. Deze spanning werd versterkt door het dreigende uitsterven van de Oranje-dynastie. Bovendien vond er een grote golf van democratisering plaats in Europa. Hoewel het tempo van de democratisering niet overal even hoog was, was er wel een grote overeenkomst: de erosie van de politieke macht van de monarchie.³¹ Deze overgangperiode betekende dat de absolute monarchie 'bij gratie Gods' geleidelijk moest plaatsmaken voor een populaire monarchie 'bij gratie van de volksgunst'.³² De nieuwe monarchie moest een manier vinden om zijn bestaan te kunnen legitimeren. Het volk moest de monarchie onmisbaar achten.

Voor Willem I was de grondwet een leeg symbool richting het volk geweest. Het was een middel om de illusie van meer zeggenschap te scheppen zonder aan daadwerkelijke macht te verliezen. Willem I borduurde in vele manieren voort op staatsvormingsprocessen die tijdens de Franse tijd waren ingezet. Toen Willem II in 1840 aan de macht kwam had hij een veel modernere visie op het koningschap. Hij had al vroeg ideeën over een populair koningschap. Dit speelde in op de verandering naar een monarchie 'bij gratie van de volksgunst'. Door zijn vroegtijdig overlijden kreeg hij niet de kans om deze ideeën tot uitvoering te brengen. Het was aan Willem III, die in 1849 de troon besteeg, om de veranderingen na de nieuwe grondwetsherziening van 1848 te implementeren. Hij kreeg als eerste te maken met de grote afname in de koninklijke macht die de herzieningen teweegbrachten. In de jaren 1860 werd evident dat het grondwetsartikel 'De koning is onschendbaar, de ministers zijn verantwoordelijk' het zwaartepunt van de macht bij de Staten-Generaal plaatste. Het koningschap kreeg een voornamelijk ceremoniële waarde.³³ Het idee dat Nederland destijds als voorbeeld diende voor het omgaan met verschillende religieuze en maatschappelijke verschillen was wijdverspreid: 'Het meende zich het innemen

---

³¹ J. van Osta, *Het theater van de Staat. Oranje, Winsor en de moderne monarchie* (Amsterdam, 1998) 12.

³² *Ibidem*, 12.

³³ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 395.

van een positie op deze morele hoogte te kunnen veroorloven op grond van het overbruggen van grote religieuze tegenstellingen door een algemeen onderschreven godsdienstvrijheid, het oplossen van de klassenstrijd in het systeem van onderhandeling en overleg en het alom onderdrukken van machts- en belangenconflicten door redelijkheid en een democratische gezindheid.’³⁴ Toch liepen met name in het laatste kwart van de negentiende eeuw de spanningen dermate op dat er frictie ontstond in de maatschappij.³⁵ Liberalen tegenover socialisten, katholieken tegenover protestanten en confessionelen tegenover seculieren.

De steun van de liberalen voor het koningshuis was grotendeels voortgekomen uit pragmatisme. Na 1848 hadden zij ingezien dat het koningshuis als ceremoniële macht een nuttig politiek instrument kon zijn. Doordat nieuwe wetten en moties voorzien werden van de handtekening van de vorst onderstreepte het gezag van het koningschap de wetten van de regerende liberalen. Ook zou het koningshuis vanwege zijn populariteit onder brede lagen van de bevolking de liberalen kunnen beschermen tegen de opkomst van ‘emancipatiebewegingen vanuit de gereformeerden, katholieken, niet-kerkse en socialistische arbeiders’ zo werd gedacht.³⁶ Oranje was de vaste spil van een flexibele status quo: zij waarborgde de continuïteit ten opzichte van de steeds van samenstelling veranderende kabinetten. Bovendien was de Oranjemonarchie een uitvloeisel van de vaderlandse geschiedenis en kon zij daarom het ‘nationale middelpunt’ zijn dat het Nederlandse volk verenigde.³⁷

Toch was er ook onenigheid binnen de liberale zuil over het nut van de monarchie. Met name het vroege liberalisme voelde nog verwantschap met het republicanisme. Deze liberalen vroegen zich af waarom Nederland de constitutionele monarchie en niet de republiek als regeringsvorm had gekozen. Hoewel zij inzagen dat Oranje als nationaal symbool voor continuïteit zorgde, vonden zij dat dit de strijd der partijen, die volgens hen een ‘levensvoorwaarde van den vrijen’ was, in de weg stond.³⁸ Tweede Kamer-prominent Johan Rudolph Thorbecke was van mening dat de monarchie enkel een lege plek binnen het

---

³⁴ P. de Rooy, *Ons Stipje op de Waereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland* (Amsterdam, 2014) 10.

³⁵ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 16.

³⁶ C.A. Tamse, ‘Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw’ in: C.A. Tamse (ed.), *De Monarchie in Nederland* (Amsterdam, 1980) 89-132 aldaar 126.

³⁷ Henk te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef: Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen, 1992) 122.

³⁸ *Ibidem*, 122.

constitutionele stelsel vervulde.³⁹ Thorbecke zag de monarchie slechts als middel om zijn werk als minister te vergemakkelijken. Hij had geen interesse in de emotionele aantrekkingskracht van Oranje op het volk. Alleen de staatsrechtelijke en constitutionele betekenis van de monarchie was voor hem van belang.⁴⁰

De band van de protestanten met het koningshuis was van oudsher meer sentimenteel van aard. De protestantse kerk onderging enkele grote schisma's in de periode na 1834 en politieke leiders zoals Guillaume Groen van Prinsterer ontwikkelden een conservatieve protestants-nationalistische politieke stroming en haalden de traditionele banden tussen het protestantisme en het huis van Oranje sterk aan. De bekende uitspraak van Groen van Prinsterer 'God, Nederland en Oranje'⁴¹ en het daarbij behorende 'Ende een drievoudigh snoer en wort niet haest gebroken' (Prediker 4:12)⁴² onderstrepen dit.⁴³ De protestanten hadden ook al een aantal gedenkdagen in het teken van gebeurtenissen waarin het Huis van Oranje een belangrijke rol speelde, waardoor er logischerwijze in deze zuil minder behoefte en daardoor minder enthousiasme voor een nieuwe bevolkingsbrede nationale viering. De angst bestond dat de feestdag de plek in zou nemen van al bestaande gedenkdagen.⁴⁴

De katholieken hadden de Oranjedynastie daarentegen 'meer uit gezagsgetrouwheid en conformisme dan uit enthousiasme voor een protestantse dynastie' aanvaard.⁴⁵ Ze hadden een gecompliceerde band met het koningshuis. In het verleden had de katholieke elite aangegeven niet te willen deelnemen aan feestdagen rond de afvallige Van Oranje-Nassau's. De katholieken verzetten zich tegen het beeld dat de Nederlandse natie gevorm zou zijn in de strijd tegen het katholicisme. Ze geloofden echter ook in het koningschap als een heilig en absoluut recht en onderstreepte daarmee de legitimiteit van de monarchie.⁴⁶

---

³⁹ In deze periode bestond het minister-presidentschap nog niet. Thorbecke werd echter wel gezien als de leider van het parlement van 1849-1853, 1862-1866 en 1872 tot zijn dood in 1873.

⁴⁰ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbef*, 122.

⁴¹ J. van Eijnatten, *God Nederland en Oranje. Dutch Calvinism and the Search for the Social Centre* (Amsterdam 1993) 265.

⁴² J. van Eijnatten, 'God, Nederland en Oranje' in: *Trouw*, 24 maart 2001] <<https://www.trouw.nl/nieuws/god-nederland-en-oranje~bea501c5/>> [bezocht op 30 juli 2020].

⁴³ Reformatorisch Dagblad, R. Bisschop, "'God, Nederland en Oranje' verkeerde leus' 30 april 2012 <<https://www.rd.nl/opinie/god-nederland-en-oranje-verkeerde-leus-1.671158>> [bezocht op 30 juli 2020].

⁴⁴ Van Osta, *Het theater van de Staat. Oranje*, 127.

⁴⁵ Tamse, 'Plaats en functie', 125.

⁴⁶ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbef*, 133.

Historische herdenkingen waren vaak onderwerp van discussie geweest tussen katholieken en protestanten. Door de verschillende interpretaties van de gebeurtenissen tijdens de Tachtigjarige Oorlog, maar ook van meer recente geschiedenis, waren er maar weinig historische momenten die niet voor onenigheid zorgden.⁴⁷ Feesten in het teken van historische gebeurtenissen waren in het verleden bovendien vaak door de protestantse zuil gemonopoliseerd. Het huis van Oranje was echter anders dan deze historische gebeurtenissen.⁴⁸ Katholieken waren aan Oranje gehecht als een door 'Godswege gegeven staatsgezag' en zagen het koningshuis als symbool van eenheid.⁴⁹ Als blijk van goed nederlandschap was het niet ongebruikelijk voor katholieken om steun te betuigen aan het Huis van Oranje.⁵⁰

De socialisten, tenslotte, vonden de monarchie een archaïsch en overbodig onderdeel van de Nederlandse natie.⁵¹ Ferdinand Domela Nieuwenhuis en andere socialisten hadden Willem III tot 'Willem de laatste' gedoopt. Ook schreef Nieuwenhuis in het socialistische dagblad *Recht voor Allen* wekelijks in spottende wijze over de kosten van de monarchie en de werkzaamheden en van 'burger Willem'. Ze zagen de koning als kerk en kapitaal en stonden in de beginjaren dan ook niet achter de verjaardag van Wilhelmina als feestdag. Hoewel er voor arbeiders een belangrijke rol was weggelegd bij het slagen van Prinsessedag, had de viering in de beginjaren duidelijk een antisocialistisch karakter.⁵²

De interne strijd binnen de zuilen en tussen de zuilen onderling over de rol van de monarchie versterkte de onrust waarmee het koningshuis toch al te maken had. De dreiging van revolutie en oorlog was na 1848 niet gaan liggen. De opkomst van het socialisme en nationalisme zorgden voor nieuwe radicalen die de strijd aan gingen met de gevestigde orde.⁵³ Europa zou in de tweede helft van de negentiende eeuw bovendien voortdurend opgeschrikt worden door aanslagen op de adel. Voor de Oranjes waren dit vaak familieleden of mensen met wie zij nauwe banden onderhiielden.⁵⁴

---

⁴⁷ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef*, 132.

⁴⁸ C. Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin* (Meppel, 1998) 72.

⁴⁹ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 126.

⁵⁰ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef*, 133.

⁵¹ Tamse, 'Plaats en functie', 125.

⁵² Van Osta, *Het theater van de Staat*, 119.

⁵³ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 395

⁵⁴ *Ibidem*, 395

Willem III

De nieuwe rol van de monarchie waarmee Willem III in 1849 te maken kreeg viel de koning zwaar. Het verlies van de macht raakte hem persoonlijk omdat hij in de gedachte leefde: 'de monarchie, dat ben ik'.⁵⁵ Willem III stond bekend om zijn wisselvallige en opvliegende karakter. Hij had vaak woede uitbarstingen en kon zich uitermate onbeschoft gedragen.⁵⁶ Zijn bijnaam was niet voor niets 'Koning Gorilla'. Het gelijknamige satirische en antimonarchistische pamflet *Koning Gorilla* uit 1887 verkocht goed en werd meerdere malen herdrukt.⁵⁷ Koning Willem III was in vergelijking met Wilhelmina een passieve vorst. Hij leefde in zijn latere jaren een teruggetrokken bestaan en verbleef voor zijn gezondheid en plezier vaak in het buitenland. Het gebrek aan aandacht voor het volk bij Willem III zorgde er voor dat de verbindende functie van zijn positie verslapte.⁵⁸

De zonen en troonopvolgers die Willem III uit zijn eerste huwelijk met Sophie van Wurtemberg kreeg, Willem, Maurits en Alexander, overleden allen vroegtijdig. Willem in 1879, op 38-jarige leeftijd aan een longontsteking, Maurits op zesjarige leeftijd aan een hersenvliesontsteking, en Alexander op 32-jarige leeftijd aan de vlektyfus. Twee jaar na het overlijden van Sophie in 1877 hertrouwde de 61-jarige Willem III, met de twintigjarige Emma von Waldeck-Pyrmont. Eigenlijk had Willem met operazangeres Emilie Ambroise willen trouwen. Hij had haar al van een adellijke titel voorzien, comtesse d'Ambroise, om het huwelijk mogelijk te maken. Het feest kon echter niet doorgaan, omdat de titel die Koning Willem Emilie had gegeven haar geen afstammeling van een adellijk geslacht maakte. Daarnaast had de comtesse d'Ambroise veel minnaars gehad, wat haar minder geschikt maakte voor de rol van koningin. Het kabinet stond dan ook niet achter de keuze voor Emilie.⁵⁹

Het huwelijk tussen Emma en Willem was ook niet zonder controversen. Willem was met zijn 61 jaar voor de begrippen van die tijd al een hoogbejaarde man. De Britse koningin Victoria schreef over het huwelijk tussen Willem en Emma in haar dagboek 'Hoe monsterlijk

---

⁵⁵ J. Abeling, *Teloorgang en Wederopstanding van de Nederlandse Monarchie 1848-1898* (Amsterdam, 1996) 102.

⁵⁶ G. Aalders, *Wilhelmina. Mythe, Fictie en Werkelijkheid* (Aalst, 2018) 20.

⁵⁷ Initieel uitgegeven door *Recht voor Allen* de uitgeverij en tijdschrift van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. S.E.W. Roorda van Eysinga, *Uit het leven van Koning Gorilla* (1987, Bombay) 6.

⁵⁸ C.A. Tamse, 'Plaats en functie', 125.

⁵⁹ G. Aalders, *Wilhelmina*, 29.

en walgelijk is het dat dit arme jonge Waldeck-meisje trouwt met die verschrikkelijke, dronken koning, die eenenveertig jaar ouder is dan zij.⁶⁰ Vanuit de Nederlandse bevolking was het enthousiasme over dit nieuwe huwelijk ook gematigd. De gebruikelijke felicitaties werden geuit, maar er was geen sprake van grote volksvreugde rond de verbintenis.

Ook in het parlement was het enthousiasme over de verbintenis klein. Het conservatief-liberale Kamerlid August Willem Philip Weizel, die vaker een aanvaring had gehad met Willem III, zei: 'Zij toont de lieve gemoedelijkheid van een braaf burgervrouwetje dat meer te rade gaat met haar hart dan met haar verstand.'⁶¹

Het ontbreken van enthousiasme hield aan bij de geboorte van Wilhelmina in 1880. Men was teleurgesteld dat er een meisje was geboren.⁶² Toen na het overlijden van de laatste kroonprins, Alexander in 1884, de gezondheid van Willem III verslechterde, werd de onzekerheid over het voortbestaan van de monarchie alleen maar groter. Deze angst werd versterkt door een anti-monarchale stroming die in de jaren tachtig ten tonele trad: het socialisme.⁶³

De kritiek op de monarchie kwam niet alleen vanuit de socialistische hoek. Ook de links-liberaal Sam van Houten had zich in principe uitgesproken vóór een republiek. Tijdens het laatste ziekbed van Willem III had protestant Abraham Kuyper ook laten weten dat hij 'het huis van Oranje als een aflopende zaak beschouwde'.⁶⁴

Emma's charmeoffensief

Toen Willem III in 1890 overleed, was Wilhelmina slechts tien jaar oud en daardoor nog niet in staat te regeren. In de periode tot haar achttiende verjaardag nam Emma als regentes deze taak op zich. Emma kreeg in haar rol als regentes te maken met een aantal problemen. Door de toenemende verdeeldheid en de agressieve buitenlandpolitiek van andere Europese landen ontstond het verlangen om de monarchie steviger te verankeren in een natiestaat.⁶⁵ Omdat Emma van Duitse origine was, moest zij bewijzen dat zij aan de Nederlandse normen en waarden kon conformeren. Het internationale karakter dat hofhoudingen van oudsher hadden, moest plaats maken voor een nieuwe inwaarts gerichte blik. Het verkrijgen van

---

⁶⁰ G. Aalders, *Wilhelmina*, 30.

⁶¹ J. Abeling, *Teloorgang*, 109.

⁶² *Ibidem*, 116.

⁶³ *Ibidem*, 119.

⁶⁴ *Ibidem*, 121.

⁶⁵ J. Banken M. Buuren, *1900. Hoogtij van de Burgerlijke cultuur* (Den Haag, 2000). 22

relevantie voor de monarchie vanuit de maatschappij was nu fundamenteel voor het voortbestaan van de hoven. In veel Europese landen gingen staatsinrichtingen op de schop en raakten vorsten in de verdrukking. Om te voorkomen dat dit ook het lot van de Oranjes zou zijn, moest Emma ervoor zorgen dat het Nederlandse volk de Oranjemonarchie als een onmisbaar symbool van de nationale cultuur zou gaan zien.

Emma probeerde dit op een aantal manieren te bewerkstelligen. Ze was zeer plichtsgetrouw en wist zich hierdoor staande te houden in het Nederlandse politieke landschap. Het veranderen van de hoftaal van Frans naar Nederlands en haar betrouwbare imago waren eveneens belangrijk voor het behoud van relevantie van de koninklijke familie.

Een destijds bekende theorie om het behoud van een monarchie te verzekeren, was het geven van een menselijk gezicht aan het koningshuis. De combinatie van de mythische uitstraling van het koningschap en het menselijke gezicht achter de vorsten – het samenspel van ‘gewoon en buitengewoon’ - zou het meest succesvol zijn in het vergroten van de relevantie en onmisbaarheid van de monarchie. De nationale monarchie was ‘Een menselijk sprookje’ uit nood geboren.⁶⁶ Het was een manier om onmisbaar te blijven bij de afwezigheid van daadwerkelijke politieke macht.⁶⁷

De nieuwe monarchie zou ‘publicitair’ moeten zijn. De vorst zou veel het land door moeten om zijn of haar onderdanen te leren kennen, of nog belangrijker, opdat de onderdanen de vorst zouden leren kennen.⁶⁸ Een belangrijke manier om de monarchie in beeld te brengen bij de bevolking in de negentiende eeuw was een ‘kennismakingsreis door het land als de ideaal afsluiting van een kroonprinselijke opvoeding’⁶⁹ Ernst Mortiz, een romantische dichter, onderstreepte reeds het belang hiervan in zijn werk *Entwurf der Erziehung und Unterweisung eines Fürsten*.

Kroonprinsen en -prinsessen zouden volgens hem niet in afzondering moeten opgroeien, maar juist tussen hun leeftijdsgenoten zodat zij op jonge leeftijd al in aanraking zouden komen met de thema’s die de bevolking bezighielden. Dit, samen met de kennismakingsreis zorgden ervoor dat het volk al op vroege leeftijd bekend werd met de toekomstige vorst. Deze filosofie over de opvoeding van toekomstige kroonprinsen en

---

⁶⁶ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 15.

⁶⁷ *Ibidem*, 13.

⁶⁸ *Ibidem*, 15.

⁶⁹ *Ibidem*, 16.

prinsessen was onder de Europese adel goed bekend.⁷⁰ Er kan dus vanuitgegaan worden dat Emma deze theorieën ook in haar achterhoofd had tijdens de opvoeding van Wilhelmina.

Het charmeoffensief dat hieruit voortvloeide hield in dat Emma en Wilhelmina per trein op het nieuw aangelegde spoor netwerk langs alle provinciehoofdsteden van het land reisden. Hierdoor werd de monarchie een stuk zichtbaarder. 'Het beeld van een jong koninginnetje met hangend haar, tezamen met haar moeder, werd een dierbaar gekoesterde herinnering, het werd als het ware met een scherpe naald in het nationale geheugen geëet.'⁷¹ In 1887, ter ere van de zeventigste verjaardag van Willem III doorkruisten Emma en Wilhelmina een week lang het land per rijtuig terwijl de koning buiten beeld bleef. 'Emma zorgde er voor dat Wilhelmina steeds in het middelpunt van de belangstelling stond. Ze liep voorop, tekende als eerste het gastenboek en ontving de mooiste boeketten. Was degene aan wie liederen werden opgedragen, en ging als enige in wit gekleed te midden van alle donker uitgedoste hoogwaardigheidsbekleders.'⁷² Emma blies nieuw leven in de monarchie en zorgde er voor dat Wilhelmina van grote populariteit genoot tegen de tijd dat zij in 1898 de rol van staatshoofd op zich nam.⁷³

Deze populariteit kwam ook tot uiting bij de haar inhuldiging. De viering werd aangegrepen om het ideaalbeeld van een natiestaat te tonen. Het was de perfecte aangelegenheid om de kracht van eenheid tussen een natie en dynastie te tonen, waarbij onenigheden over geloof en verzuiling op de achtergrond moest komen te staan. Wilhelmina's omvangrijke en feestelijke inhuldiging was de kers op de taart van Emma's charmeoffensief.⁷⁴ Ze werd in menig krantenartikel de oogappel van de natie genoemd.⁷⁵ De inhuldiging was vooral een symbolisch feest. Na de grondwettelijke hervormingen van Thorbecke in 1848 was de monarchie tot een bijna uitsluitend ceremoniële macht ingeperkt.⁷⁶ De macht van het parlement had de macht van de monarchie inmiddels ruimschoots overstegen. Maar de 'mythische' symboliek die de Oranjes hadden zorgde ervoor dat er een publiekelijk verlangen naar het koningshuis was ontstaan.⁷⁷

---

⁷⁰ Van Osta, *Het theater van de Staat*. 16.

⁷¹ Bank, 1900, 22.

⁷² Abeling, *Teloorgang*, 140.

⁷³ Bank, 1900, 22.

⁷⁴ C.A. Tamse, *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam, 2002) 236.

⁷⁵ Bank, 1900, 25.

⁷⁶ *Ibidem*, 21.

⁷⁷ *Ibidem*, 23.

Toch was er niet alleen vreugde bij de inhuldiging van Wilhelmina. De socialisten bleven ontevreden met de rol van de monarchie in Nederland. Dit blijkt uit een manifest dat in 1898 gepubliceerd werd door de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP), waarin Wilhelmina werd omschreven als 'een ornament van den Staat'. Haar nut als staatshoofd werd hierdoor tot niets werd gereduceerd.⁷⁸ De afwezigheid van de Kamerleden P.J. Troelstra, H.H. Kol van de SDAP en de onafhankelijke socialist G.L. Zwaag bij de inhuldiging van Wilhelmina, onderschreef dat de populariteit van de monarchie niet binnen alle zuilen gelijk was. Hoewel de achterban van de opkomende socialistische partijen en verenigingen soms warme gevoelens voor de Oranjes koesterden, waren voormannen als Troelstra en Domela Nieuwenhuis sterk anti-orangistisch. Het was dan ook ondenkbaar dat de socialisten zouden deelnemen in het opzetten van een nationale feestdag die zich rond het koningshuis gecentreerde.⁷⁹

Ook bestond de angst dat het gedrag van Willem III erfelijk bepaald was. Zo probeerde minister Weizel een artikel te publiceren over de gelijkenis tussen het gedrag van Willem III, zijn voorvaders de tsaren Peter III en Paul I en mogelijk ook het gedrag van Wilhelmina. Er waren destijds echter geen tijdschriften die zich bereid achtten het artikel te publiceren, wat weinig zegt over het beeld van Wilhelmina binnen de media gezien vervolging voor majesteitschennis niet ongebruikelijk was, zoals in het geval van Ferdinand Domela Nieuwenhuis die een gevangenisstraf ontving voor het schrijven van verschillende satirische artikelen over Willem III.⁸⁰

Wilhelminas vroege regeerperiode

Wilhelmina was door Emma uitermate goed voorbereid op de rol van Koningin, maar haar positie was niet onschendbaar. De nieuwe rol van de monarchie vereiste 'voorbeeldig vorstelijk gedrag' van de koningin om haar populariteit te behouden.⁸¹ Hoewel Wilhelmina indruk maakte op bewindslieden met haar besef van deze voorbeeldfunctie en haar manier om deze 'liefde voor het volk' over te brengen, had zij een verlegen natuur en was zij vaak gespannen te midden van grote groepen mensen.⁸²

---

⁷⁸ Ibidem, 25.

⁷⁹ G. van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven en de troep eronder' in: R. Meijer en H.J. Schoo (ed.), *De Monarchie, Staatsrecht, volksgunst en het Huis van Oranje* (Amsterdam, 2002) p. 137-168 aldaar. 142.

⁸⁰ Aalders, *Wilhelmina*, 33.

⁸¹ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 106.

⁸² Ibidem, 106.

Er waren destijds niet veel rolmodellen voor vrouwelijke staatshoofden en er werd getwijfeld aan de kundigheid van Wilhelmina en Emma om te regeren. De verwachting was dat Wilhelmina in de voetsporen zou treden van de Engelse koningin Victoria. Moederliefde, barmhartigheid en vrouwelijke charme waren de karaktereigenschappen van haar leiderschap. Dat was niet de richting die Emma en Wilhelmina wilden volgen. In de context van het opkomende nationalisme achtte Emma het belangrijk dat Wilhelmina als boegbeeld van de monarchie zou dienen. Ze moest karakter tonen.⁸³

Na de geboorte van Juliana in 1909 begon Wilhelmina minder aandacht te geven aan haar representatieve rol. Ze leefde grote gedeelten van het jaar in afzondering op paleis Het Loo. Politici waren bang dat de afwezigheid van de vorstin niet in dank zou worden afgenomen door het volk, nu de monarchie vooral een verbindende en representatieve rol vervulde. Wilhelmina heeft tijdens haar regeerperiode mede daardoor te maken gehad met grote fluctuaties in haar populariteit.⁸⁴

De val van de Habsburgse monarchie en de berichten over de revolutie in 1917 werden door Wilhelmina en het kabinet op de voet gevolgd. De moord op de Romanovs, directe familie van de Oranjes schokte de monarchie. De machtsovername van de bolsjewieken in Rusland leidde bovendien tot een kettingreactie in verschillende Europese landen, waaronder Hongarije, Duitsland en uiteindelijk zelfs Nederland.⁸⁵

Geënthousiasmeerd door het succes van de bolsjewieken riep Troelstra, leider van de SDAP en de meest prominente politicus binnen de socialistische zuil, begin november van 1918 op tot een revolutie in Nederland. Anderhalve week later leek het echter alsof het voorval nooit had plaatsgevonden. De monarchie kwam nooit echt in gevaar en een revolutie bleef uit. Wat wel gebeurde, was het tegenovergestelde: er volgde een nationale manifestatie op 18 november op het Malieveld in Den Haag. Wilhelmina was per koets met Juliana naar het Malieveld gekomen en werd aldaar toegejuicht door een enorme menigte.⁸⁶ Hiermee leek het succes van de nieuwe invulling van de monarchie definitief bevestigd.⁸⁷

---

⁸³ Abeling, *Teloorgang*, 127.

⁸⁴ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 108.

⁸⁵ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 402.

⁸⁶ *Ibidem*, 402-403.

⁸⁷ *Ibidem*, 403.

Hoofdstuk 2: Aanloop en verloop van de eerste Prinsessedag

Aan het einde van de negentiende eeuw veranderde de structuur van de maatschappij in hoog tempo.⁸⁸ In de nieuwe massamenleving verzwakte de gezagspositie van de sociale elite. De sociale mobiliteit werd groter en daarmee nam het gezag van de gevestigde orde af. Onderwijzers, artsen en andere plaatselijke gezagsdragers die voorheen grote lokale invloed genoten, verloren geleidelijk in aanzien. De steeds individualistischere bevolking voelde zich niet langer genoodzaakt te conformeren naar allerlei gedragsregels die de gevestigde orde had geïmplementeerd. Er werd steeds vaker kritisch gekeken naar autoriteiten.⁸⁹ Het ontstaan van de massamenleving zorgde voor een wens vanuit de regerende klasse tot het scheppen van eenheid. In Nederland leidde deze wens onder meer tot het ontstaan van Prinsessedag.⁹⁰ De ontwikkeling van de massamenleving en de behoefte tot saamhorigheid resulteerden in de uitvinding van nieuwe tradities, zoals omschreven door Eric Hobsbawm in de bundel *Invention of Tradition*.⁹¹ De samenleving was in deze periode op zoek naar vastigheid. De indruk moest gewekt worden dat niet alles veranderde. Een belangrijke bron voor het wekken van deze illusie van continuïteit was het nationale verleden en in dit verleden speelden de Oranjes van oudsher een belangrijke rol.⁹² Vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw intensiveerden daarom de vieringen en festiviteiten rond het huis van Oranje.⁹³

In de steden was de ontwikkeling richting een massamenleving het meest zichtbaar. Hier leefden veel verschillende groepen door elkaar en was de verzuiling van de samenleving vaak het meest prevalent. Het is dan ook geen toeval dat grote steden als Utrecht en Amsterdam voorvechters waren van Koninginnedag. Door de snelle toename van het aantal inwoners, gedurende de negentiende eeuw, was er in grote steden meer behoefte aan saamhorigheid dan op het platteland, waar de sociale cohesie langer in stand bleef.⁹⁴

---

⁸⁸ J. Berting, *De versplinterde samenleving: de gevolgen van moderniteit en modernisering in de 21ste eeuw* (Delft 2006) 40

⁸⁹ Ibidem, 40

⁹⁰ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef*, 130.

⁹¹ E. Hobsbawm, 'Introduction: Inventing Traditions' in: E. Hobsbawm en T. Ranger (ed.) *The Invention of Tradition* (Cambridge, 1983) 1.

⁹² Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 140.

⁹³ Petterson, *Eigenwijs Vaderland*, 158.

⁹⁴ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 140.

Het vieren van 'koninklijke' feesten als bindmiddel voor de maatschappij kende zoals eerder genoemd ook al een lange traditie. In Nederland lag de oorsprong van vorstelijke volksvieringen vooral bij de 'blijde inkomsten' van de Bourgondische en Habsburgse vorsten in de late middeleeuwen. Bij een 'blijde inkomst' kwam een vorst of andere hoogwaardigheidsbekleder op bezoek in een stad, om daar vervolgens feestelijk onthaald te worden. Bij deze gelegenheden werden vaak bijzondere rechten door de desbetreffende dignitaris aan de stad toegekend.⁹⁵

De hernieuwde belangstelling voor vorstelijke volksvieringen in de negentiende eeuw past binnen het eerdergenoemde kader van de *invention of tradition*. Hobsbawm stelt: 'In short, they are the responses to novel situations which take the form of reference to old situations, or which establish their own past by quasi-obligatory repetition.'⁹⁶ Dit was ook het geval bij Koninginnedag. Het was een doelbewuste poging van de liberalen om de bevolking te verbinden door een oud gebruik in een nieuw jasje te steken.⁹⁷ De feestdag moest de scheuringen in de maatschappij repareren, een 'tweecomponentenlijm voor de natie'.⁹⁸ In een periode waarin sociale en politieke veranderingen de verhoudingen in de samenleving op de proef stelden, zouden *invented traditions* zoals Koninginnedag een maatschappelijke houvast kunnen bieden. De verdeeldheid in de samenleving moest worden bezworen door een beroep te doen op de Oranjeliefde die altijd zo'n belangrijke rol had gespeeld.⁹⁹ Hoewel de liberalen gebruik maakten van het koningshuis als onderwerp voor het initiatief tot de viering, lag de organisatie van de festiviteiten en daarmee het succesvol in stand houden van de viering in handen van de brede bevolking. Daarmee is de *invention of tradition* maar een gedeeltelijke verklaring voor het ontstaan van Koninginnedag als nationale viering.

Hoewel omringende landen soortgelijke vieringen kenden, was het maatschappelijke karakter van Koninginnedag uniek. In buurlanden werden dit soort vieringen vaak van bovenaf opgelegd, maar de festiviteiten op Koninginnedag zijn altijd door lokale verenigingen

---

⁹⁵ W. Frijhof, F. Grijzenhout (e.a.), *Een groot gedruis en eene onbesuisde vrolykheit. Feesten in de 18e eeuw*. (Leiden, 1996) 7.

⁹⁶ E. Hobsbawm en T. Ranger, *Invention of tradition* (Cambridge, 1983) 2.

⁹⁷ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 21.

⁹⁸ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven en de troep eronder' 142

⁹⁹ Petterson, *Eigenwijs Vaderland*, 157.

georganiseerd.¹⁰⁰ Pas vele decennia na het ontstaan van de Koninginnedag werd er vanuit de landelijke overheid een bijdrage geleverd aan de viering.

Opvoeden van het volk

Het scheppen van eenheid was niet de enige reden voor de invoering van Koninginnedag. De liberalen achtten deze feestdag aanvankelijk ook als een goed middel om het volk te beschaven. Prinsessedag moest dienen als een alternatief voor de kermis, die als ultiem plat en onbeschaafd volksvermaak werd gezien.¹⁰¹ Op deze dag moesten activiteiten als sportwedstrijden, kinderspelen en concerten er voor zorgen dat het volk in het gareel werd gehouden.¹⁰² Traditionele festiviteiten zoals palingtrekken, ganstrekken en biggengooien en de jaarlijkse kermis, kwamen in de tweede helft van de negentiende eeuw onder druk te staan. Deze druk was afkomstig uit de gezeten burgerij, die zich al rond de jaren 1870 van deze festiviteiten had teruggetrokken en een beschavingsoffensief had ingezet waarvan de kermis in veel gemeenten het slachtoffer werd.¹⁰³ De burgerij in de grote steden zag de kermis als een 'haard van dronkenschap en bandeloosheid'.¹⁰⁴ Het vermaak dat plaatsvond op de kermis werd door de elite met lede ogen aangezien. Openbaar vermaak was in de jaren tachtig van de negentiende eeuw een belangrijk onderwerp van debat binnen de politiek.

De Maatschappij tot Nut van het Algemeen, waarvan afdelingen in de meeste steden in Nederland gevestigd waren, had in voorgaande decennia al diverse pogingen gedaan het volk te 'beschaven'. Zo organiseerde de Maatschappij volksconcerten en voordrachten die de arbeidersklasse moesten verheffen. Deze activiteiten waren echter niet zeer succesvol.¹⁰⁵ Het publiek dat op dit soort gelegenheden afkwam, was vaak al 'beschaafd' of had de wens dit te worden. De bevolkingsgroep die het losbandige gedrag vertoonde waar de liberale elite zich zo aan hekelde, werd hiermee niet bereikt.¹⁰⁶ Al snel liepen de bezoekersaantallen terug en werd er gezocht naar een beter middel tot het 'beschaven' de bevolking.¹⁰⁷

Het beschavingsoffensief werd versneld door de Palingoproer in 1886.¹⁰⁸

---

¹⁰⁰ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbeseft*, 129.

¹⁰¹ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 384.

¹⁰² Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 138.

¹⁰³ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 128.

¹⁰⁴ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbeseft*, 124.

¹⁰⁵ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 129.

¹⁰⁶ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 143.

¹⁰⁷ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbeseft*, 124.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 129.

Palingtrekken, werd gezien als een uiterst barbaars volksvermaak en werd daardoor verboden door het liberale stadsbestuur van Amsterdam. Dit resulteerde op 25 juli 1886 in rellen waarbij 26 doden vielen.¹⁰⁹ De Palingoproer had ervoor gezorgd dat de liberalen de noodzaak voor een beschaafd volksfeest nog ernstiger gingen inzien dan dat zij voorheen al deden. Mede doordat in de wandelgangen werd beweerd dat Domela Nieuwenhuis, destijds parlamentslid voor de socialisten, een belangrijke rol had gespeeld in bij het ontstaan van de opstand.¹¹⁰ Daarnaast speelden er vanaf januari 1886 onder aanstichting van Abraham Kuypers hoogoplopende geloofsconflicten in de hervormde kerk. Het was hierdoor onrustig op de Dam. Zijn aanhangers verzamelden zich voor de Nieuwe Kerk. Dit zorgde er zelfs voor dat Emma en Willem III voor normale erediensten moesten uitwijken naar de Oude Kerk.¹¹¹ Een verzoenend feest zou de spanningen mogelijk kunnen bedaren. Prinsessedag als nationale viering bood nieuwe kansen. Een Oranjefeest georganiseerd door plaatselijke burgerverenigingen, om het volkse karakter te benadrukken, zou de verschillende lagen van de maatschappij dichter bij elkaar moeten brengen.¹¹² De Vereniging tot Volksvermaken kreeg de taak deze feestdag te maken tot een zowel aantrekkelijke als beschavende aangelegenheid.

De oproep in de krant

De roep voor een nationale feestdag ter ere van de geboortedag van Wilhelmina werd uiteindelijk op 26 juli 1885 gepubliceerd in het *Utrechts Provinciaal en Steedelijk Dagblad*. De oproep was van de hand van de hoofdredacteur Justus Wilhelmus Robertus Gerlach. Hij werd geboren in Leusden op 19 oktober 1831 als de zoon van een notaris Johannes Augustinus en zijn vrouw Judith Petronella de Bruyn. Op 2 juni 1865 trouwde hij met Wilhelmina Barbara Dolk. In hetzelfde jaar werd J.W.R. Gerlach Chef Beweging aan het hoofdbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Pas op latere leeftijd ging Gerlach zich toespitsen tot de journalistiek. In 1884 werd hij de hoofdredacteur van het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. Ook maakte hij op latere leeftijd deel uit van het hoofdbestuur van 'Den Nederlandsche Journalistenkring'.¹¹³ Gedurende zijn leven ontving hij

---

¹⁰⁹ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 145.

¹¹⁰ Ibidem, 145.

¹¹¹ Koch, *Oranje in revolutie en oorlog*, 385.

¹¹² Van Osta, *Het theater van de Staat*. 129.

¹¹³ P.J. Blok en P.C. Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 10* (Leiden, 1937) 281.
<https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu10_01/molh003nieu10_01_0421.php> [bekeken op 16-3-2021].

het ridderkruis in de Orde van de Eikenkroon. Hij overleed op 74-jarige leeftijd in 1906.¹¹⁴ Gerlach was een Oranjegezinde, welgestelde man en had invloedrijke connecties. Zijn benoeming tot ridder in de Orde van de Eikenkroon illustreert zijn band met het koningshuis. Dat Gerlachs oproep tot een feestdag uiteindelijk zoveel gehoor heeft gekregen, getuigt bovendien van zijn invloed. In 1885 publiceerde het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* een oproep voor de nationale viering ‘Lieden, bazen en gezellen, drukten des ochtends elkander hartelijk de hand’, zo stond in het dagblad, ‘waarop wij alle grieven en veeten ter zijde stellen en ons alleen herinneren, dat wij landgenooten zijn en er althans nog een band is die ons allen vereenigt.’¹¹⁵ Het verenigende karakter dat de nationale viering zou moeten krijgen werd meteen benadrukt.

Gerlach vervolgde zijn oproep met een verwijzing naar de vieringen van de geboortedagen van vorsten van Oranje in het verleden, waarmee hij de continuïteit van de viering onderstreepte. Hij schreef: ‘Wie van de meer bejaarden onder ons herinnert zich niet de viering van den geboortedag van onzen eersten Koning uit het Vorstelijk Stamhuis van Oranje?’¹¹⁶ ‘Zelfs op dit oogenblik, nu er sedert zoo veel jaren zijn voorbijgegaan en er zoo veel is geschied, dat tot hooger ernst stemt en den lach der onvermengde vreugde wegvaagt van het gelaat, klopt het hart ons sneller in den boezem, worden wij als verjongd, nu wij den 24 augustus van Koning Willem I uit den tijd onzer kinderjaren, in onze verbeelding terugroepen en voor onzen geest als zien herrijzen.’¹¹⁷

Gerlach beschreef de activiteiten die plaatsvonden op de betreffende geboortevieringen: ‘En hoe treffend was de stemming op dien feestdag: welk een opgewektheid, welk een geestdrift straalde uit aller zoo: hoe werd er gewedijverd in vreugde, hulde en feestbetoon: wedstrijden hier, optochten ginds, eereboogen en eerepoorten met opschriften en spreuken: elders: muziek, verlichting, vuurwerk, vaderlandslievende aanspraken en feestdronken schier overal.’¹¹⁸ De activiteiten die hij hier noemde vormden later de basis voor de activiteiten die op Prinsessedag zouden worden georganiseerd. Gerlach ondertreepde nogmaals: ‘De afscheiding van rang en stand viel weg: patroons en bedienden,

---

¹¹⁴ Collectie Veenhuijzen, Centraal Bureau voor Genealogie, ‘J.W.R.Gerlach’ (Den Haag, 1906) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:CBG01:6799>> [bezocht op 20-5-2021].

¹¹⁵ Fasseur, *Wilhelmina*, 72.

¹¹⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 26 Juli 1885.

¹¹⁷ Ibidem

¹¹⁸ Ibidem

fabrikanten en werklieden, bazen en gezellen drukten des ochtends elkander hartelijk de band en wenschten het Vaderland en zich zelf geluk met den geboortedag van hun eersten koning uit het geliefde stamhuis Oranje.’¹¹⁹ Gerlach noemde hier verschillende sociaaleconomische lagen in de bevolking. Hieruit blijkt de intentie dat de verschillende klassen verenigd moest worden met deze nieuwe feestdag.

Na zijn lovende woorden over de geboortefeesten van het verleden volgde een waarschuwing. ‘Men had in die dagen de harde lessen van het verleden nog niet vergeten: men herinnerde zich nog, hoe laag onderlinge twisten *Nederland* had doen zinken, hoe zwaar de ijzeren voet des overweldigers had gedrukt op den net van den eenmaal zoo vrijen en fieren Nederlander, hoe na wij hadden gestaan aan den rand van den afgrond, waarin onze vrijheid en onafhankelijkheid, ons zelfstandig volksbestaan en onze moedertaal voor altijd dreigen verloren te gaan. Men had destijds even goed zijne godsdienstige en staatkundige beginselen als tegenwoordig: men had ze wellicht minder voortdurend op de lippen, maar droeg ze destijds des te dieper in het gemoed en gaf er te beter en te oprechte getuigenis van in zijne daden. Men streed voor zijne meening en warmte, met overtuiging: het geschiedde echter niet, gelijk thuis helaas, met verguizing en verdachtmaking, maar met eerbieding en waardeering van andersdenkenden.’¹²⁰ Gerlach verwees hiermee naar 1813, het jaar waarin *Nederland* zijn onafhankelijkheid verkreeg van de napoleontische overheersing. Hij verwees ook naar de gehele Restauratie die van 1814 tot 1830 plaatsvond. Hij probeerde hiermee het belang van eenheid aan te duiden ondanks de aanwezigheid van politieke verdeeldheid. Het is opvallend dat Gerlach als liberaal op deze manier naar de Restauratie verwees. In deze periode regeerde Willem I als verlicht absolute monarch over *Nederland*. Liberalen dachten over het algemeen niet graag terug aan deze periode.

Hij vervolgde: ‘En nu helaas, waar is het nationale feest dat wij alleen in eensgezindheid kunnen vieren: waar de vaderlandsliefde, die hooger staat, dan de strijd der partijen, wat zijn de landgenooten, de kinderen van hetzelfde *Vaderland*, die in een oogenblik van geestdrift elkander in alle oprechtheid met warmte de hand kunnen drukken, zonder vooraf te vragen: “bij welk godsdienstig of staatkundig vendel zijt gij ingedeeld?”’¹²¹ Hieruit

---

¹¹⁹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 26 Juli 1885.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*

schemerde de wens van de liberalen door om de zuilen te verenigen. Gerlach vervolgde zijn liberale pleidooi: 'Strijd van beginselen op allerlei gebieden achten ook wij noodig voor de ontwikkeling en de welvaart van land en volk: maar zal die strijd aan het doel beantwoorden, zal hij vrucht dragen, zal hij werkelijk een opbouwend en geen slopenden invloed uitoefenen, dan moet hij een gansch ander karakter aannemen, als de staatkundig kerkelijke strijd, die heden ten dage wordt gevierd, dan moet daaraan den angel der verguizing en verdachtmaking worden ontnomen, dan moet niet het belang eener partij, maar uitsluitend het algemeen belang, het belang van alle landgenooten te samen, daarbij het richtsnoer en het einddoel zijn.'¹²² In dit citaat wordt de verenging van het volk als expliciet doel voor de viering genoemd.

Gerlach droeg een manier aan om tot deze gewenste eenheid te komen: 'Wij stellen met dat doel aan alle partijen zonder onderscheid voor een nieuwe nationalen feestdag in het leven te roepen, een dag, waarop wij alle grieven en veeten ter zijde stellen en ons alleen herinneren, dat wij landgenooten zijn en er althans nog een band is, die ons allen verenigt.'¹²³ Een nationale bevolkingsbrede viering moest de oplossing worden voor het verzuilingsprobleem.

Uit het volgende citaat blijkt het succes van het charmeoffensief rond Wilhelmina: 'Prinses Wilhelmina de Nederlanden, den 31 augustus 1880 geboren wordt terecht beschouwd als het kostbaarste kleinood van Nederland, waarop in de toekomst de hoop der gansche Natie gevestigd is.'¹²⁴

'Welnu, laat ons dien geboortedag van het eenig kind van onzen geerbiedigden Koning en onze geliefde Koningin stempelen tot een nationalen feestdag, gelijk eenmaal de 24 augustus voor ons is geweest, een feestdag waaraan wij alleen vol geestdrift deelnemen, waarop wij allen, tot welken rang of stand, tot welke partij of richting wij ook behoren, een zijn in wederzijdsche waardering en in gemeenschappelijke liefde voor Vaderland en Oranje.'¹²⁵ Hiermee consolideerde hij de verjaardag van Wilhelmina als datum en onderwerp voor de nieuwe nationale viering. 'Wij zijn overtuigd, dat wanneer alle partijen elkander hiertoe de hand willen bieden, eruit doen jaarlijkschen nationalen feestdag een kracht zal

---

¹²² *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 26 Juli 1885.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ *Ibidem*.

uitgaan, die den angel aan den thans gevoerden strijd allengs zal ontnemen en wellicht het middel zal wezen, om ons weder door eendracht te doen worden, wat wij eenmaal zijn geweest: een der gelukkigste volken van de wereld.’¹²⁶

Het was een ongebruikelijke maar tegelijkertijd ook logische keuze om voor de verjaardag van de dochter en niet de nog levende vorst Willem III als nationale viering te kiezen.¹²⁷ Willem III was geen populaire vorst, zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven. Wilhelmina daarentegen bracht hoop voor de toekomst en het voortbestaan van het Huis van Oranje. Een veel optimistischer beeld dan de oude en versleten vorst. Daarnaast wilden de liberalen de machtspositie van de huidige vorst niet versterken door middel van persoonsverheerlijking. Door voor de dochter en troonopvolger te kiezen poogden de liberalen mogelijk de politieke macht van de vorst niet te vergroten.¹²⁸

Bovendien waren er aanvullende redenen voor Gerlach om de verjaardag van Wilhelmina voor te stellen als nationale feestdag. 19 februari, de verjaardag van de koning was geen geschikte dag voor buitenfestiviteiten, tegenover 31 augustus, de verjaardag van Wilhelmina. Daarnaast viel 31 augustus midden in de kermisperiode, waardoor het als goed alternatief voor de kermis kon dienen. Wilhelmina was jong en onomstreden. De keus voor de dochter en niet de vorst zelf zou ook opgevat kunnen worden als een manier om de feestdag buiten de politiek te houden, om zo een feestdag te kunnen scheppen die de gehele bevolking echt zou kunnen verbinden.¹²⁹ Gezien de jonge leeftijd van Wilhelmina, bood zij ook meer perspectief voor toekomstige vieringen.

Verloop van de viering

Enkele dagen voor de het plaatsvinden van de eerste Prinsessedag werd er in het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad uitgebreid bericht over de voorbereidingen voor de feestdag. ‘Met de voorbereiding der feestelijkheden ter gelegenheid van den Prinsessedag wordt onverpoosd voortgegaan. Ook in Wijk C is alles in volle gang en daar ontvangt men weder belangrijken steun van verschillende zijden, o.a. van Z. Ex. den kommissaris des Konings en den burgemeester, die prijzen voor de bloemententoonstelling hebben uitgelooft. Voor die tentoonstelling worden inzendingen verwacht van Wijk C. De drie fraaiste verzamelingen van

---

¹²⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 26 Juli 1885.

¹²⁷ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 126.

¹²⁸ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef*, 132.

¹²⁹ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 126.

minstens 4 bloempotten ontvangen prijzen, geschikt voor huishoudelijk gebruik, één ter waarde van f5, en drie ter waarde van f3, alsmede een portret van H.K.H. prinses Wilhelmina. Verder verwacht men uitzendingen van bloemkwekers uit de stad en omgeving.’¹³⁰

De deelname van de arbeidersbuurt Wijk C, een traditioneel Oranjegezinde volkswijk, aan de festiviteiten komt hieruit duidelijk naar voren: ‘De bloemen moeten gebracht worden morgen van 12-8 uur. Voor bekoorlijk toezicht wordt zorg gedragen. De tentoonstelling zal zondag plaats hebben en van 3-6 uur met muziek opgeluisterd worden. De toegang wordt verleend tegen 10 cents. Als dan zullen ook de prijzen tentoongesteld zijn voor de tombola op 31 Aug voor het kinderfeest, waaraan 1000 kinderen zullen deelnemen en waarvoor reeds vele prijzen ontvangen zijn. Men kan er echter nog veel meer gebruiken beveelt zich ten zeerste aan voor het navolgen en het voorbeeld der geachte medeburgers - waaronder tal van magazijnhouders, die hunne wilden doen om voor de kinderen des volks den verjaardag der Prinses tot een waar feest te maken. Er zal ook mastklimmen o een zilveren horloge plaats hebben, terwijl voor het aanbieden van verversingen aan de kinderen veel medewerking ontvangen wordt.’¹³¹ Aan de toegangsprijs van 10 cent en de deelname drempel van vier bloempotten voor de bloemententoonstelling blijkt het laagdrempelige karakter van de activiteiten die op de eerste Prinsessedag georganiseerd werden. Ook het enthousiasme voor het organiseren van en deelname aan de activiteiten op de viering vanuit Wijk C laat zien hoe niet alleen de liberalen vanaf het begin betrokken waren bij de feestdag, maar dat ook arbeiders een grote rol speelden. Daarbij werd uit de activiteiten op de eerste viering duidelijk dat de nadruk van de feestdag op kinderen en een kinderfeest zou komen te liggen.

Ook over voorbereidingen op andere plekken in het land werd in het Dagblad bericht. ‘De kinderen die in de avond van Prinsessedag in den stadsschouwburg te Amsterdam, onder geleide hunner onderwijzers, de voorstelling van Schimmel’s ‘Slot van Abcoude’ zullen bijwonen, ontvangen een programma, waarop o.a. ook het ‘Wilhelmus van Nassouwe’ is gedrukt. Aan het einde der voorstelling toch zal de heer Spoor als Nederlandsch heraut optreden en ons aloude volkslied voordragen, dat daarop door de kinderen zal worden gezongen. Ook zullen zij in de rustpoos verversingen krijgen.’¹³² Lieder en als het Wilhelmus

---

¹³⁰ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, bijvoegsel 29 Augustus 1885.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, donderdag 27 Augustus 1885.

en Wien Neêrlands Bloed, destijds het volkslied, komen veelvuldig voor in de berichtgeving over Prinsessedag en bevestigen het belang van symbolen bij het ontstaan van een nationaal gemeenschapsgevoel zoals Anne Petterson vaststelt.¹³³

Over Breda vermeld de krant: 'Ter gelegenheid van den verjaardag van prinses Wilhelmina zal te Breda een kinderfeest in Concordia plaats hebben. Het welk ook voor kinderen van niet leden toegankelijk zal zijn.'¹³⁴ De nadruk wordt zowel in de berichtgeving over Utrecht als Amsterdam en Breda sterk op kinderen van alle klassen en een kinderfeest gelegd.

Ten slotte was er in Utrecht ook een rol voor het leger weggelegd: 'Ter gelegenheid van den verjaardag van H.K.H. de kroonprinses zal door de troepen van het garnizoen op den 31. dezer, des middags ten 12 ure, eene groote parade worden gehouden in de Maliebaan; het corps genietroepen, dat den 29. a.s. uit de legerplaats bij Zeist in het garnizoen terugkeert, zal aan die parade ook deelnemen.'¹³⁵ Legerparades waren in deze tijd een gebruikelijk onderdeel van nationale vieringen.

Op 31 augustus werd de voorpagina gewijd aan een ode aan het huis van Oranje en de nieuwe feestdag: 'Steeds hechter werd tussen Oranje en Nederland de band, die dreigde verloren te gaan. Want, terwijl in vroegere jaren, wel eens een deel van Nederland zich van Oranje afwendde, en de partijenschappen eene scheuring bewerkten tusschen wat onafscheidelijk te zamen behoorde, is zulk een scheiding nu niet meer denkbaar. Hoe hoog de verdeeling ook stijgen moge, hoe zeer de strijd der partijen ook in felheid moge toenemen, steeds blijven wij 't nu dáárover eens, dat wij in de Oranjes een verenigings punt hebben, waarom wij allen ons scharen kunnen, omdat wij weten, dat waar wij Oranje volgen, wij het belang van het gemeenschappelijk vaderland het beste, het trouwste, het duurzaamst bevorderen zullen. En nu moge het waar zijn, dat eene Koningin aan het hoofd van den staat, de kroon in een ander huis kan overbrengen, het is toch ook waar, dat op die wijze de toekomst met een hechten schakel aan het verleden verbonden blijft, en reeds die hoop is ons een bron van vreugde.'¹³⁶ Opvallend aan het stuk is de lof die Wilhelmina en Emma ontvangen in het artikel. De Prinses wordt opgevoerd als de hoop voor de toekomst

---

¹³³ Petterson, *Eigenwijs Vaderland*, 94.

¹³⁴ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 28 augustus 1885.

¹³⁵ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 27 Augustus 1885.

¹³⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 Augustus 1885.

van de monarchie, een verbindende factor. Ze wordt meermalen de toekomstige koningin genoemd. Willem III die destijds formeel nog staatshoofd was, wordt in het artikel niet genoemd. De zin ‘Want, terwijl in vroegere jaren, wel eens een deel van Nederland zich van Oranje afwendde’ zou echter naar zijn onpopulaire koningschap kunnen refereren.¹³⁷

Na afloop van de festiviteiten deed het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* uitgebreid verslag van het verloop van de eerste Prinsessedag. Er werd grote nadruk gelegd op de rol die de kinderen hadden gespeeld en het gemoedelijke karakter van de dag. ‘De 1490 kinderen, waarvan sommigen sierlijk in oranje uitgedoscht of in [...] zagen er allen net uit en droegen allen de geliefde Oranje kleur.’¹³⁸ Ook liefdadigheid tijdens de feestdag werd benadrukt: ‘In de bedrijven waren de 340 weeskinderen van alle gezindten, die met hunne begeleiders een goede plaats bekomen hadden, op melk en krentebrood onthaald.’¹³⁹ En verderop: ‘De commissarissen, die allen op krachtige wijze medewerkten tot de orde, kwam weldra in deze zaak tegemoet, zoodat spoedig het park gevuld was met blijde kinderen, voorzien van poppen, dasjes, doozen speelgoed, nieuwe petten, sierlijke hoedjes, heerlijke koeken, oranje zakdoeken, kleedingstukken van allerlei aard, kortom men zag een kermis, waar de bezoekers zonder geld allerlei ontvingen.’¹⁴⁰ De melkkar en het bierbuffet, voorzien door de vrijgevigheid van verschillende brouwerijen, vonden evenals de gratis bakkerij een aantal klanten, en bij het oplaten der luchtballonnen vereenigde juichkreeten zich met het flinke orkest’.¹⁴¹ Veel van de activiteiten waren tot stand gekomen met behulp van vrijwilligers en schenkingen. Zo waren de prijsjes en de versnaperingen een gift van lokale ondernemers. Bijna alle activiteiten waren daarbij vrij toegankelijk of de toegangsprijs was zeer laag. Hieruit kan het inclusieve karakter van de viering worden opgemaakt.

Naast het dagprogramma wat voornamelijk in het teken van kinderen stond, waren er ook avondactiviteiten voor de volwassenen. ‘Druk en levendig was het alom in de met vele vlaggen getooide stad, ook in het Lunapark, waar ten half zes ure eene muziekuitvoering van de dd. schutterij plaatshad. Met groote belangstelling hoorden zij, die hier bijeen waren, de schoone uitvoering aan. [...] De vaderlandsche liederen besloten het schoon concert.’¹⁴² De

---

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 september 1885.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

dag werd afgesloten met een Vuurwerkshow.¹⁴³ Ook voor volwassenen waren de meeste activiteiten kosteloos te bezoeken of aan deel te nemen. Ook werd niet gesproken over een beperking tot bepaalde milieus of klasse.

Het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad gaf ook een kort verslag van enkele andere plaatsen, waar Prinsessedag voor het eerst in 1885 gevierd werd. Over Den Haag meldt de krant: 'De vier nationale kleuren, van den St. Jacob en 's raathuis toren wapperend, en de officieele vergunning aan een poffertjesbakker en een mattemolenaar, ziedaar de middelen, waardoor het gemeentebestuur der vorstelijke residentie aan den Prinsessedag luister bijzette.'¹⁴⁴ In Den Haag werd ook een parade georganiseerd en 's avonds vond er een operavoorstelling plaats. Over de opera schrijft de redactie: 'De eerste operavoorstelling heeft vrijwel voldaan. De zangeressen, die *Marguérite* en *Siebel* voorstelden, werden 't meest geroemd en, naar schijnt, terecht. De tenor *l ger*, die *Schraek verving*, is zwak, en viel dus nogal af, ofschoon bij goed zingt. Daarentegen is de 2e bariton zeer goed, beter dan men in een paar jaar gewoon is.'¹⁴⁵ Opvallend is dat de viering in Den Haag van heel andere aard was dan in Utrecht. Bij de viering in Den Haag lag de nadruk niet op een kinderfeest en toegankelijkheid voor iedereen en was de viering vooral bedoeld voor de burgerij. Dit is te zien aan de aard van de activiteiten. Operavoorstellingen werden bij uitstek beschouwd als een activiteit voor de nette burgerij. 'Ook elders in het land vond de feestvreugde uiting, op zeer onderscheidende wijze. Voor de jeugd waren pretjes georganiseerd op meer of minder grote schaal, naarmate men over meer of minder ruime beurs beschikken kon. Overal waar de zaak met beleid was aangepakt, werd feest gevierd, - bewijs genoeg dat de lust om den Prinsessedag tot een nationale gedenkdag te maken, wel aanwezig was; 't kwam er slechts op aan, die wakker te maken.'¹⁴⁶ Zo stelde het dagblad. 'In Amsterdam bleef het bij een kindervoorstelling in den stadsschouwburg, waartoe de weezen der verschillende gezindten en een duizendtal leerlingen van kosteloze scholen door het Nederlandsch Tooneel genoodigd waren (Slot van Abcoude).'¹⁴⁷ Hoewel bij de vieringen in Amsterdam en Utrecht het op kinderen gerichte karakter van de viering sterk naar voren komt is dat in Den Haag niet

---

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 September 1885.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

sterk aanwezig. De wijze en schaal waarop in het eerste jaar Prinsessedag werd gevierd verschilde per regio sterk. In Utrecht werd duidelijk de meeste nadruk gelegd op inclusiviteit en beperkte de activiteiten zich niet tot kinderen.

Enkele dagen na het plaatsvinden van de eerste Prinsessedag verscheen er een ingezonden brief van 'Een katholiek Nederlander' in het dagblad. Hij schreef: 'Ik zou u niet kunnen beschrijven met welk eene ingenomenheid ook ik van dit plan kennis nam, en voor niets ter wereld had ik mijne hoedanigheid van Nederlander en onderdaan van Oranje op dat oogenblik willen ruilen. Ik wensch dus openlijk dank te betuigen, eerst en vooral aan het *Utrechtsch Dagblad*, hoezeer mijne politieke meeningen ook van de zijne verschillen, en vervolgens aan allen, die begin van uitvoering aan dit plan gaven'.¹⁴⁸ Uit deze ingezonden brief blijkt dat de eerste viering van Prinsessedag al voor zuil-overstijgende vereniging van het volk had geleid. Het *Utrechts Dagblad* wil met dit bericht laten blijken dat het doel van de viering, namelijk vereniging van verschillende bevolkingsgroepen en daarmee ook verschillende zuilen, bereikt was. Het is onwaarschijnlijk dat dit een breed gedragen sentiment was en dit is het enige bericht dat in 1885 na Prinsessedag werd gepubliceerd met dergelijk karakter.¹⁴⁹ Hoewel de eerste Prinsessedag volgens het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* een groot succes was, waren er evenwel punten van verbetering. Zo was de opkomst voor de militaire parade op de Maliebaan teleurstellend doordat om hetzelfde tijdstip een wielerronde van start ging.¹⁵⁰ In berichtgeving over latere Prinsessedagen blijkt dat de wielerronde en militaire parade niet meer tegelijkertijd plaatsvonden. Ook had volgens het dagblad de feestdag nog niet zijn volle potentie vervuld: 'Er is echter niet genoeg verricht. De korte tijd tusschen het opperen van het plan en den feestdag zelven w.s. hiervan ongetwijfeld oorzaak. Dat wij allen de handen in elkander slaan, om den 31 augustus 1886 met ongekenden luister te vieren! Geen plaatsje, hoe klein ook, moet achterwege blijven. Vooral gemeentebesturen, sociëteiten enz. moeten de handen uit de mouw steken. De naam van Wilhelmina moet onuitwischbaar in de harten van oud en jong, van arm en rijk gegrift worden. Allen moeten haar minnen, allen haar feestdag vieren in rechtmatige blijdschap.'¹⁵¹ Ze

---

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Hiervoor zijn de oplages van 25 augustus 1885 tot en met 7 september 1885 van het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* onderzocht.

¹⁵⁰ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 september 1885.

¹⁵¹ Ibidem.

eindigen op positieve noot. In hoeverre de toekomst van de feestdag als nationale viering met dit eerste feest wordt verzekerd wordt in het derde hoofdstuk besproken.

Na afloop van Prinsessedag was de lof voor Utrecht en het feest in de liberale dagbladen groot. Zo werd de manier waarop de twee arbeidersverenigingen hadden samengewerkt geprezen. Dit suggereert dat de viering vanaf het begin een inclusief oogmerk had. Bovendien was men te spreken over de manier waarop de festiviteiten gevierd werden: 'Het was in ieder geval ver weg gebleven van de woeste kermis vreugde'.¹⁵² Toch waren er ook misdragingen op de eerste viering van Prinsessedag. 'In Rotterdam waren er opstootjes rond een man die s avonds in een café luidruchtig het socialisme had bepleit. Het publiek was hiervan niet gediend en had de man uitgejouwd. In Leiden waren er 's nachts twee dronken mannen opgepakt en in Zwolle was een muziekuitvoering verstoord door een groepje dronken jonge mannen.'¹⁵³ Dit was het resultaat van een meer ontspannen houding van de liberalen. Het laten varen van de 'deftigheid en stijfheid van de voorgaande Oranjevieringen' had er voor gezorgd dat het Prinsessenfeest de brede bevolking beter aansprak.¹⁵⁴ Het beschavende karakter had enigszins geleden onder de wens om het een volksfeest voor de brede bevolking te maken.

---

¹⁵² Van Osta, *Het theater van de Staat*, 134.

¹⁵³ Ibidem, 140.

¹⁵⁴ Ibidem, 135.

Hoofdstuk 3: Het verloop van Koninginnedag 1885-1918

De eerste vijf jaar van Prinsessedag

Na het slagen van de eerste Prinsessedag was het de vraag of de feestdag ook in komende jaren een dergelijk succes zou blijven. In 1886 kreeg Prinsessedag weer veel belangstelling van het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. De activiteiten die tijdens de voorgaande editie waren georganiseerd stonden nu ook weer op het programma. Wederom werd door de krant benadrukt dat het in eerste plaats een feestdag voor kinderen was: 'Dat is geheel in de overeenstemming met het eigenaardig karakter van den dag, dat is juist wat het wezen moet; onze kinderen, kinderen van het heele volk, niet alleen de aanzienlijken en hooggeplaatsten, maar alle kleinen in Nederland moeten feest vieren met het kind des konings, hunner een, even als zij alleen geen groteren, geen schooner eretitel kennende dan die van vaders en moeders lieveling te zijn.'¹⁵⁵ Er werd in het dagblad expliciet vermeld dat de feestdag voor kinderen van verschillende sociaaleconomische bevolkingslagen was. Opvallend is de manier waarop Wilhelmina als een normaal kind, dat geliefd is door haar ouders, wordt beschreven. Hiermee probeert het dagblad een menselijk beeld van Wilhelmina te scheppen en daarmee een meer identificeerbaar beeld voor de gewone man.

Ook op de tweede Prinsessedag kregen de kinderen allerlei versnaperingen zoals krenten- en chocoladebroodjes. Dit keer werd het feest bovendien op verschillende scholen en op grotere schaal in Utrecht gevierd.¹⁵⁶ Er werden weer volksspelen georganiseerd voor kinderen en er werd een grote parade gehouden op de Maliebaan voor jong en oud. Wederom meldde de krant een groot enthousiasme vanuit volkswijk Wijk C om zich te mengen in de voorbereidingen en deel te nemen aan de festiviteiten.¹⁵⁷ Een grote parade en afsluitende vuurwerkshow werden in de beginjaren standaard terugkerende evenementen op de nieuwe nationale feestdag.¹⁵⁸ Ook de bloemenvoorstelling en de volksspelen werden in de beginjaren altijd georganiseerd.¹⁵⁹ De volksspelen bestonden doorgaans uit mastklimmen, boegsprietlopen en zaklopen.¹⁶⁰ Er veranderde in de activiteiten weinig ten

---

¹⁵⁵ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1886.

¹⁵⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 28 augustus 1886.

¹⁵⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 29 augustus 1886.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 28 augustus 1887.

¹⁶⁰ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 29 augustus 1887.

opzichte van de eerste viering.

Ook waar het de verslaggeving van de feestelijkheden in andere steden en dorpen betrof, benadrukte het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* het op kinderen gerichtte karakter van de festiviteiten en wees op de goede afloop van de tweede nationale Prinsessedag.¹⁶¹ Toch moet er voorzichtig gekeken worden naar deze positieve berichtgeving. Als initiatiefnemer voor de feestdag had het dagblad een groot belang bij het slagen van de viering. Uit de berichtgeving blijkt wel dat de deelnamen aan de viering binnen de provincie Utrecht hoog lag. Zo was het in Baarn niet gelukt muziek te organiseren voor de viering. Door grote belangstelling in de regio waren alle muziekkorpsen bezet. Hier kan uit opgemaakt worden dat in de provincie Utrecht de populariteit van de Prinsessedag gegroeid was in 1886 ten opzichte van 1885. In de middag reed Wilhelmina in een open rijtuig door het dorp en het nationale volkslied *Wien Neêrlandsch Bloed* werd uit volle borst meegezongen. In Doorn had men op zowel openbare gebouwen als particuliere huizen vlaggen gehesen, wat aangeeft dat zowel bij het bedrijfsleven als burgers de viering aansloeg.¹⁶² De vereniging van Volksvermaak was wederom betrokken bij de organisatie van de festiviteiten in Utrecht.¹⁶³ De activiteiten die plaatsvonden en de verslaggeving over de deze activiteiten in de komende jaren gelijk aan de eerste jaren van de viering. Ieder jaar werd het programma uitgebreid in de krant gepubliceerd met dezelfde evenementen op soortgelijke volgorde met daarbij de volledige preek die in de Nederlandse Hervormde Gemeente werd gehouden ter ere van Prinsessedag. In de berichtgeving over de monarchie en het koningshuis op de nationale feestdag zaten wel veel ontwikkelingen.

Bij de derde Prinsessedag in 1887 werd sterk benadrukt dat Wilhelmina de enige nakomeling van het huis van Oranje was die de bloedlijn in stand zou kunnen houden. 'De jaren zijn voorbij gegaan met hun wisselend lief en leed. Stof tot danken leverden zij overvloedig op, maar de telgen van ons Koningshuis zijn bijgezet in de stille graf gewelven van Delft en de toekomst van het Koninklijk huis wordt alleen door een zevenjarig kind vertegenwoordigd.'¹⁶⁴ Dit narratief wordt in de jaren erna versterkt door de verslechterende gezondheid van Willem III. In 1889 lag de nadruk wederom op de aftakelende gezondheid van

---

¹⁶¹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 2 september 1886.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 2 september 1886.

¹⁶⁴ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1887.

de vorst: 'Wegens de gezondheidstoestand des Konings zullen te Apeldoorn geen openbare feesten plaats hebben.'¹⁶⁵ De gezondheid van de koninklijke familie beïnvloedde de uitbundigheid van de festiviteiten op Prinsessedag in de beginjaren. Hieruit blijkt het dat de het welzijn van de monarchie in de beginjaren belangrijk was voor het voortbestaan van de viering. In latere jaren zou de feestdag meer op zichzelf komen te staan.

Ondanks de slechte gezondheid van Willem III bleef het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* optimistisch over het voortbestaan van de monarchie. De krant stelde dat door het voorbeeld dat koningin Victoria in Engeland had gegeven voor vrouwelijk leiderschap, de krant vertrouwen had in het goede leiderschap van Wilhelmina in de toekomst: 'Nederland viert feest en heeft vertrouwen in de toekomst. Heeft het niet nog dezer dagen gezien, hoe, aan gene zijde der zee, een volk, vrij als wij, met dankbare geestdrift de vijftigjarige regeering herdacht eener vrouw, die door getrouwe plichtsbetrachting den vorstin een voorbeeld is en wier beproeft regeeringsbeleid er veel toe heeft bijgedragen, dat in eene halve eeuw Engeland, bevrijd is gebleven van de schokken die elders de tronen hebben doen ineensorten of hebben doen wankelen.'¹⁶⁶ Er waren niet veel voorbeelden van vrouwelijke staatshoofden in deze tijd. Het vooruitzicht van een vrouwelijk staatshoofd baarde een gedeelte van de regende elite zorgen. Dit blijkt eveneens uit de berichtgeving enkele jaren na de inhuldiging van Wilhelmina, waarin de krant toegeeft twijfels te hebben gehad bij het beeld van een vrouw op de troon.

Vanaf het begin van Prinsessedag werd duidelijk gemaakt dat de instructies voor de organisatie van de viering niet enkel van bovenaf kwamen. De krant ontleende er trots aan dat het initiatief tot het instandhouden van de feestdag vooral uit de bevolking zelf kwam. Dit blijkt uit een artikel op Prinsessedag in 1890: 'Toen wij indertijd het voorstel deden op den 31 Augustus tot een nationalen feestdag te maken, werd dat denkbeeld onvriendelijk ontvangen en door enkelen zelfs met spot bejegend. En Thans? De Prinses is onze prinses, H.K.H. Prinses Wilhelmina der Nederlanden. De Prinsessedag, is de dag van de Prinses, haar verjaarsfeest, en daarom een feest voor het gansche volk en wel het allermeest voor de kinderen een feest, dat gevierd wordt met een opgewektheid en innigheid, die zelfs in ons Oranje lievens Vaderland buitengewoon mag heeten, en zoo algemeen als zelden nationale feesten gevierd

---

¹⁶⁵ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 28 augustus, 1889.

¹⁶⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1887.

worden, daar men tot in de kleinste dorpjes zich beijvert, om het den kinderen te doen ervaren; 't is feest in Nederland, 't is Prinsessedag. [...] En het is inderdaad beter zoo dan het anders zou zijn geweest, want nu is de Prinsessedag niet tot een nationalen feestdag gemaakt, maar is hij dat uit zichzelf geworden.'¹⁶⁷ Hier wordt het bottom-up perspectief van de viering benadrukt. Hoewel de liberale krant de aanzet had gegeven voor het ontstaan van de viering, heeft de brede bevolking het in stand houden van de viering veroorzaakt.

In de beginjaren zijn de festiviteiten niet overal in het land zo succesvol als in Utrecht. Het Utrechts Dagblad meldt op 27 augustus 1890 kort dat bij gebrek aan belangstelling de feestcommissie voor Koninginnedag in Brielle is opgeheven.¹⁶⁸ Deze negatieve noot in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, een krant die bij uitstek belang heeft om positief over Prinsessedag te berichtgeven, geeft aan dat de feestdag in de beginjaren ook last van groeipijnen had.

Dat de nieuwe feestdag een strategische zet vanuit de liberale hoek was, ontging de andere zuilen niet. Zo stelde *De Standaard*, de voornaamste antirevolutionaire krant, dat het een manier was van de liberalen was om 'hun waggelend koninkrijke op de been te houden en onze vaderlandse historie te exploiteren voor hun eigen voordeel'. Het katholieke dagblad *De Tijd* ontraadde zijn lezers zelfs de festiviteiten bij te wonen.¹⁶⁹ *De Tijd* stelde: 'Men kon wel zeggen dat Nederland de gouden dagen uit zijn verleden moest vieren, maar waar was de dag die alle Nederlanders samen konden herdenken?'¹⁷⁰ Toch waren de reacties van de confessionelen niet louter negatief. De meeste katholieken zagen heil in een jaarlijks terugkerende nationale viering, mits de katholieken er maar met opgeheven schouders aan konden deelnemen. Ze zagen Oranje in dit geval als een geschikt bindmiddel.

Tijdens het regentschap van Emma

In verband met het overlijden van Willem III werden op 31 augustus in 1891 geen feestelijkheden in de openbare ruimte georganiseerd. Opvallend is wel de directe naamsverandering van Prinsessedag naar Koninginnedag in hetzelfde jaar. De krant meldde: 'Door den diep betreunden dood van haar geeerbiedigden Vader is de Prinses van Oranje

---

¹⁶⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1890.

¹⁶⁸ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 27 augustus 1890.

¹⁶⁹ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 120.

¹⁷⁰ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbeseft*, 124.

Koningin der Nederlanden geworden.’¹⁷¹ In het vervolg refereerde de krant enkel nog naar 31 augustus als Koninginnedag. Ook stelde het dagblad dat het overlijden van de vorst de resterende bezwaren voor het maken van Koninginnedag tot een nationale feestdag had weggenomen. ‘Het vormelijk bezwaar, dat in der tijd bestond, om zoo lang de Koning leefde, een anderen dag dan zijn verjaardag tot den nationalen feestdag bij uitnemendheid te maken, een bezwaar dat ook het ‘Centraal Comité voor de viering van nationale feestdagen’ alhier gewogen heeft, bestaat niet meer.’ De keuze voor Wilhelmina werd destijds duidelijk ook als ongebruikelijk gezien.

Het gunstige weer dat 31 augustus als nationale feestdag met zich meebracht werd ook genoemd: ‘Tot zulk een feest, dat het nationaliteitsgevoel verhoogt, is de Koninginnedag als van zelf aangevaren, en te meer geschikt nu hij valt in een jaargetijde dat veel kans geeft op goed weer, voor feesten in de open lucht een onmisbaar vereischte.’ De gedachte dat het altijd lekker weer is op Koninginnedag keerde in de jaren daarna veelvuldig in de verslaggeving terug en leidde tot het ontstaan van de term ‘oranjezonnetje’.¹⁷²

In de jaren na het overlijden van Willem III werd de rol van Emma meer zichtbaar in de berichtgeving. Emma’s grote betrokkenheid bij de opvoeding van Wilhelmina, haar charmeoffensief en haar rol binnen het landsbestuur, zorgden zij ervoor dat er op Koninginnedag steeds vakerwaardering klonk voor haar regentschap en moederschap. Zo schreef het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* in 1892: ‘Met onverflauwde belangstelling volgde het Nederlandsche Volk de ontwikkeling der jeugdige Koningin; maar met gerustheid, want eene zorgzame Moeder waakt over hare jeugd en breidt haar voor tot de gewichtige levenstaak, welke voor haar is weggelegd.’¹⁷³ En in 1894 schreven zij: ‘Het is voor een kind, voor een meisje vooral, een uitnemende zegen, eene goede, verstandige moeder te bezitten, maar hoeveel meer is dit hier het geval, waar het welzijn van een gansch land en een gansch volk er van afhangt, of de toekomst de vervulling brengen zal van het heden doet verwachten.’¹⁷⁴ Het dagblad besloot dat jaar dan ook met: ‘wij mogen Nederland gelukkig prijzen, dat het bij het uitsterven der mannelijke telgen uit het Oranjehuis zulk een koningin-moeder behouden mocht, om de jeugdige Koningin op te leiden voor hare hooge

---

¹⁷¹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 29 augustus 1891.

¹⁷² *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1906.

¹⁷³ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1892.

¹⁷⁴ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1894.

roeping.¹⁷⁵

In 1894 werd het verbindende karakter van de feestdag opnieuw door de krant benadrukt. Dit is een frequent wederkerend thema in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. De krant onderstreepte nogmaals dat de vorst boven de politiek stond en daardoor als een verenigend symbool voor alle zuilen kon dienen: 'In Nederland heeft de gehechtheid aan het Oranjehuis nog een andere, hoge betekenis. In ons land, met zijn uiteenloopende richtingen, - zoo in het staatkundige als in het godsdienstige - met eene bevolking, die de vrijheid, om eigen overtuiging niet alleen te koesteren, maar ook te uiten met de moedermelk heeft ingezogen, en van het recht daartoe niet zelden een overdreven gebruik maakt, is er een naam, een leus, een allen en alles bezielende gezindheid, ons tot een volk, tot broederen van eenen huize stempelt; het is de liefde tot Oranje, de schoone vorm waarin de liefde tot het vaderland zich uit.' Hier worden niet alleen sociaaleconomische klasse, maar ook andere culturele constructen als zoals godsdienstige groepen genoemd. Steeds vaker wordt naar de koninklijke familie gerefereerd als gezin. De mythische status verdwijnt steeds meer en maakt plaats voor een menselijk beeld van de monarchie.

Ook in het bericht van 31 augustus 1897 komt het verenigende karakter ook duidelijk naar voren. 'Koninginnedag, een jubeldag voor heel Nederland. Een dag waarop wij meer dan ooit ons 'een gevoel: meer dan ooit ons heerlijk verleden voor onzere geest zien opdoemen; meer dan ooit de hoop eener schoone toekomst in on binnenste voelen glore! [...] Wij gevoelen dan hoe wij om en met Oranje 'een volk uitmaken. Dan treedt al wat ons verdeelt op den achtergrond. Dan gevoelen wij ons niet pariitgenooten, maar Nederlanders, die allen zich scharen om de Oranjebanier en in die banier het teken op het onderpand zien der volkseenheid.'¹⁷⁶ Hier wordt duidelijk Oranje als verenigende factor opgevoerd. Het verenigende karakter die de feestdag moest hebben voert veelal de boventoon in de berichtgeving. In de berichtgeving lag steeds vaker de nadruk op het verenigende karakter van de feestdag. In eedere jaren had de nadruk op het welzijn van de koninklijke familie gelegen. De berichtgeving over de viering beperkt zich in tegenstelling tot latere periodes voornamelijk tot Utrecht wat impliceert dat de feestdag nog niet in het hele land uitbundig gevierd wordt.

---

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1897.

Opvallend is dat in 1895 minder berichtgeving over Koninginnedag in de krant te vinden is dan in voorgaande jaren. De voorpagina op 31 augustus bevat geen uitgebreid artikel over de staat van de monarchie of een lofrede over Wilhelmina, maar enkel uit een gedicht.¹⁷⁷ Tien jaar na het ontstaan van de feestdag lijkt de noviteit eraf te zijn.

Zeker in de eerste jaren van Prinsessedag was het spannend of de nieuwe traditie zou aanslaan.¹⁷⁸ De feestdag verspreidde zich maar langzaam door het land. Utrecht was de eerste stad die Prinsessedag op grote schaal vierde in 1885. Amsterdam en Den Haag volgden op dergelijke schaal in respectievelijk 1887 en 1889. In Rotterdam zou pas in 1903 de lokale Vereniging tot Volksvermaak de organisatie van de feestdag in handen krijgen. Terwijl de feestdag in Amsterdam al lang en breed was ingeburgerd hield het katholieke Volendam zich nog een lange tijd aan zijn eigen traditioneel katholieke feesten. In Winterswijk werd jaarlijks niet Prinsessedag, maar het nazomerfeest op 31 augustus gevierd.¹⁷⁹ In Gorinchem ontstaat er pas in 1901 een vereniging die de festiviteiten op Koninginnedag moet organiseren. De eerste activiteiten die zij organiseerde vonden pas in 1910 plaats op de eerste verjaardag van Juliana.¹⁸⁰ Er ontstaat een keerpunt in de periode rond de geboorte van Juliana. In deze periode ontstaan er veel Oranje wijkverenigingen die op lokaal niveau de festiviteiten organiseren.¹⁸¹

Het succes van het Prinsessenfeest verschilde dus sterk per regio. Anne Petterson stelt bovendien dat de organisatie die verantwoordelijk was voor de festiviteiten rond Koninginnedag alles op alles moest zetten om de populariteit van de feestdag te behouden.¹⁸² Dat het opeenvolgende jaar ook groots gevierd zou worden was zelden zeker. 'Filmvoorstellingen, autoraces, gekostumeerde voetbalwedstrijden, alle middelen en modernistische nieuwtjes werden ingezet om volk te blijven trekken.'¹⁸³ Deze activiteiten laten zien dat met de ontwikkelingen van nieuwe technologieën zoals film en auto's ook nieuwe Koninginnedagactiviteiten ontstonden. De feestdag veranderde mee met de tijdsgeest.

---

¹⁷⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1895.

¹⁷⁸ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 143.

¹⁷⁹ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 139.

¹⁸⁰ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven' 147.

¹⁸¹ *Ibidem*, 146.

¹⁸² Petterson, *Eigenwijs Vaderland*, 164.

¹⁸³ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven', 148.

De datum van de viering, 31 augustus, botste voor veel mensen met de met de traditionele kermisfestiviteiten. Hoe vroeg en hoe groot Prinsessedag werd gevierd in de beginjaren van de feestdag was hier sterk afhankelijk van. Zo groeide in Rotterdam de dag snel uit tot een groot feest nadat in 1908 de kermis was afgeschaft.¹⁸⁴ De kermis en Prinsessedag zijn in de eerste decennia van het bestaan van Prinsessedag in een strijd om de aandacht. Op plaatsen waar de kermis later wordt afgeschaft, slaat Prinsessedag ook later aan. Op plekken waar de kermis al vroeg van het toneel moest verdwijnen krijgt Prinsessedag eerder de kans om op te bloeien.¹⁸⁵ Toch heeft de intrede van Prinsessedag niet de uitbanning van kermisachtige activiteiten betekend

Het doel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen om met de nieuwe feestdag de bevolking een beschaafd volksfeest te geven, dat als deugdelijk alternatief moest dienen op de kermis, werd niet tot nauwelijks behaald. Vandalisme en verkleedpartijen in combinatie met grote hoeveelheden drank waren elementen die zich langzaam van de kermis naar Koninginnedag verplaatsen.¹⁸⁶ Het loslaten van de volksverheffende aard van activiteiten heeft er voor gezorgd dat de feestdag aan populariteit heeft kunnen winnen.

De eerste jaren van Wilhelmina's koningschap

De Inhuldiging van Wilhelmina in 1889 werd in Nederland groots gevierd. Door het charmeoffensief en het populaire regentschap van Emma genoot Wilhelmina reeds een grote mate van populariteit toen zij de troon besteeg: 'Op den leeftijd waarop jonge meisjes hare intrede doen in de wereld, waarop de betooverende lichten der balzaal, de ruischende klanken van het concert, de scheres en kout der salons en de ontspanning van literaire lectuur en piano en aquarel, haar die wereld doen toeschijnen als een sprookjestuin vol glans en lach en illusiën, - op dien leeftijd wordt Hare Majesteit onze Koningin geroepen tot het zwaarste, maar ook hoogste ambt dat er in het leven is - het heilige ambt van te heerschen over een volk.'¹⁸⁷ Hieruit blijkt wederom het menselijke beeld van de monarchie dat in de berichtgeving steeds sterker naar voren kwam. Ze werd vergeleken met andere gegoede meisjes van achttien.

In 1899, het jaar na de grootse en feestelijke inhuldiging, was te berichtgeving over

---

¹⁸⁴ Ibidem, 144.

¹⁸⁵ Ibidem, 148.

¹⁸⁶ Van Schoonhoven, 'Houd Oranje boven' 149.

¹⁸⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 30 augustus 1898.

Koninginnedag echter summier. De verslaggeving werd gedomineerd door de onrust over de Indische Pest die destijds rondwaarde in het toenmalig Nederlands-Indië.¹⁸⁸ Het gebruikelijke uitgebreide artikel op de voorpagina op 31 augustus bleef uit.¹⁸⁹ Er was alleen een klein berichtje verderop in de krant over de viering.¹⁹⁰

Vanaf 1900 schreef het Utrechts Dagblad steeds vaker over de benarde positie waarin monarchieën zich wereldwijd bevonden en pleitte het actief het voortbestaan van de Oranjedynastie. ‘Wat de eigenlijke regeering, het Staatsbestuur aangaat, kan het voor niemand verborgen blijven, dat de monarchie overal in de wereld eene crisis doormaakt. Eene crisis, waaraan ook hier te lande, al zij het in anderen zin dan wij bedoelen, in een tijdschriftartikel aan den aanvang des jaars uiting gegeven is. Wij zien toch overal om ons heen daar waar het overwicht bij het parlement is, de natie achteruitgaan, verwarring en pauperisme toe - welvaart en gerechtigheid afnemen, de wetgevende machine stilstaan, de Staat meer en meer in handen komen van ploutokratische coterieën, die slechts zichzelf zoeken.’¹⁹¹ Bijzonder dat een liberale krant op deze manier de voorkeur gaf aan een monarchie en zich negatief uitliet over een grote macht bij het parlement.

Het dagblad schreef het succes van de monarchie in Nederland mede toe aan de manier waarop Wilhelmina haar rol als landvoogd had ingedeeld. Zo stelde de krant in 1901: ‘Want het is een feit, een feit waarvan ook buiten onze grenzen wordt getuigd, dat de persoonlijkheid van Koningin Wilhelmina menigeen tot het monarchale beginsel heeft bekeerd. [...] Men heeft haar wel eens het symbool onzer eenheid genoemd.’¹⁹²

In 1902 werd Wilhelmina plotseling ernstig ziek. De tyfus zorgde ervoor dat ze op sterven na dood was. Dit was een spannende tijd voor de monarchie. Wilhelmina was een jaar eerder getrouwd met Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, en was tijdens het oplopen van de tyfus in verwachting.¹⁹³ Hoewel Wilhelmina de ziekte wist te doorstaan, liep de zwangerschap uit op een miskraam. Het dagblad schreef hierover: ‘Een jaar van zware beproevingen is over het hoofd van onze Koningin heengetrokken. Nog ligt de zware ziekte, die Haar in het voorjaar trof en Haar aan den rand van het graf bracht, versch in ieders

---

¹⁸⁸ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1896.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1900.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ Van Osta, *Het theater van de Staat*, 108.

geheugen.’¹⁹⁴ En het vervolgde: ‘Het waren bange dagen voor ons Vorstenhuis. De ernstige ziekte was gelukkig doorstaan, beterschap was ingetreden, toen een nieuwe tegenslag de hooge lijderes trof, die Haar leven opnieuw in ernstig gevaar bracht.’¹⁹⁵ Het jaar erop, in 1903, prees het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* Wilhelmina voor de manier waarop zij haar regeringstaken niet verzuimd had tijdens haar ziekte.¹⁹⁶ Dit droeg bij aan het menselijke, apolitieke beeld dat de krant van de monarchie wilde neerzetten. Het beeld van Wilhelmina als bevlogen en menselijk staatshoofd. Een vrouw voor wie tegenslagen niet onbekend waren.

In de jaren na de inhuldiging van Wilhelmina meldde het dagblad steeds vaker hoe festiviteiten op Koninginnedag het hele land besloegen. Daarnaast trok de vorstin vaak het land in: ‘En hoe geen bezwaren haar kunnen overwinnen in de vervulling harer Koninklijke taak, bewees de Koningin nog onlangs aller oogen, toen zij urenlang onder stroomende regen in open rijtuig en op het opene dek van vaartuigen toefde om persoonlijk met Z.H.K. den Prins het groote werk der nieuwe Maasregeling te openen. Het spreekt dan ook waarlijk van zelf dat men meer en meer Koninginne-verjaardag tot een officieel erkenden algemeenen feestdag maakt. Beurzen en handelsinrichtingen sluiten op dien dag hun deuren, wissels mogen op dien dag zoo min als op Zondag worden geprotesteerd, scholen en kantoren zenden jubelend hun bevolking met oranje getooid in de straten.’¹⁹⁷ Dit citaat laat zien hoe Wilhelmina invulling gaf aan een zichtbaar koningschap. Haar aanwezigheid bij feestelijke openingen en dergelijke activiteiten versterkte de band die zij met de bevolking had.¹⁹⁸ De krant lijkt te zeggen dat ze de nationale viering verdient omdat ze zich dermate inzet voor de bevolking.

In 1905 en 1906 waren de artikelen die aan Koninginnedag en de monarchie gewijd zijn wat bondiger. Wel meldde het dagblad in 1906: ‘Weder viert Nederland in al zijn gemeenten, van de nederigste dorpen tot de grootste steden, onder feestklanken van muziek en tooi van bloemen en vlaggen de verjaardag van zijner geliefde Koningin.’¹⁹⁹ Dit geeft aan dat het feest inmiddels in het hele land, niet alleen de grote steden, zijn intrede heeft gedaan.

In de beginperiode van het koningschap van Wilhelmina kwamen de politieke

---

¹⁹⁴ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1902.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1903.

¹⁹⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1904.

¹⁹⁸ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1905.

¹⁹⁹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1906.

spanningen in verschillende Europese koninkrijken op scherp te staan. Dit is terug te zien in de berichtgeving rond Koninginnedag, zoals op 31 augustus 1903: 'Een sombere vlek rustte dit jaar op de staatkundige ontwikkeling van het land, dat door Koningin Wilhelmina geregeerd wordt. De herdenking van de periode die van 31 Augustus 1902 tot 31 Augustus 1903 verliep, is niet mogelijk zonder dat het oog valt op verschijnselen van omwentelingszucht en omverping, die naar men meende alleen elders mogelijk, ook hier op verontrustende wijze aan de oppervlakte stegen. Hopen wij, dat land en Koningin voortaan voor dergelijke ervaringen blijven gespaard.'²⁰⁰

In latere jaren benadrukte de krant vooral het 'natuurlijke' karakter van de monarchie en verheerlijkte het de manier waarop Wilhelmina haar rol als koningin vervulde. Zo keert in de berichtgeving veelvuldig het beeld terug van een jonge Wilhelmina die de harten van de bevolking heeft veroverd en wordt menigmaal vermeld dat Oranje boven de politiek staat. Ook wordt er veel gesproken over politieke verbroedering en saamhorigheid binnen de bevolking.²⁰¹ Opvallend is daarbij de mate waarop men op de hoogte was van de gezondheid van de vorstin. Er werd geprobeerd een heel menselijk beeld van Wilhelmina en de koninklijke familie te scheppen in de berichtgeving.

[Van de geboorte van Juliana tot en met de Eerste Wereldoorlog](#)

In 1909 werd Juliana geboren. Op Koninginnedag wijdt het dagblad een hele pagina aan deze gebeurtenis en de betekenis die zij heeft voor de toekomst van de monarchie. Uit het artikel blijkt de mate waarop de krant en zijn lezers meeleefden met Wilhelmina: 'Toen in April van dit jaar de feestklokken luiden, bij de blijde gebeurtenis in ons Vorstenhuis, toen hebben we het Kindje niet enkel gedacht in de Koningswieg, maar het bovenal gezien in de armen van Haar, die het koesteren kon als geen ander, omdat ze er de Moeder van was.'²⁰² Het huis van Oranje was nu verzekerd van een troonopvolgster. In hoeverre de afwezigheid van een troonopvolger voor onrust zorgde, blijkt uit de berichten van opluchting na de geboorte van Juliana.

Vanaf 1911 verdween geleidelijk het gebruikelijke artikel op de voorpagina van de krant van 31 augustus.²⁰³ Hoewel verderop in de krant nog steeds uitgebreid bericht werd

---

²⁰⁰ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1903.

²⁰¹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1907

²⁰² *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1909.

²⁰³ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1913.

gedaan van de programmering, was het verloop van de feestdag geen voorpagina-nieuws meer.²⁰⁴ Na de geboorte van Juliana trok Wilhelmina zich bovendien terug uit de openbaarheid. Dit zorgde er mogelijk voor dat haar populariteit en daarmee ook de berichtgeving op Koninginnedag verminderde. In 1912 was de belangstelling voor de feestdag althans grotendeels weggeëbd.²⁰⁵ In 1913 met het eeuwfeest van de monarchie werd er wel speciale aandacht besteed aan de rol van Wilhelmina, maar ook dit haalde de voorpagina niet. De krant meldde: 'Het eeuwfeest onzer onafhankelijkheid heeft weder in woord en beeld onder de oogen van bijna iederen burger gebracht herinneringen aan tijden van nationalen voor en nationalen tegenspoed, heeft zo op menigerlei wijze gelegenheid verschaft tot vergelijking van de toestanden van vroeger en de toestanden van nu.' '[Wilhelmina heeft] als kind reeds onze harten gewonnen, als regeerend vorstin heeft zij, vanaf haar eerste regeringsjaren, in toenemende mate ons vertrouwen gewekt; in Haar zien wij het symbool van onzer volkseenheid in Haar voelen wij ons één. Heil onze Koningin!'²⁰⁶

Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog bleven voorpagina-artikelen op Koninginnedag uit. In 1914 werden er op verzoek van de koningin geen festiviteiten georganiseerd en er werd er niet gevlagd.²⁰⁷ 'Het is Koninklijke wil en begeerte, dat dit jaar de verjaardag van H.M. de Koningin niet als een feestdag zal worden gevierd. Geen vlaggen, geen feestgedruisch, geen optochten, parades noch volksspelen; de ernst der tijden verbiedt ieder feestbetoon.'²⁰⁸

Toch ging Koninginnedag tijdens de oorlogsjaren niet geheel onopgemerkt voorbij. In 1915 schreef het dagblad: 'Wie mocht gedacht hebben, dat Utrecht de verjaardag van de Koningin Wilhelmina zou vergeten en alle feestelijkheden betoon zou uitstellen tot 'na het sluiten van den vrede' heeft het mis gehad. Er waren gister op straat opmerkelijk veel wandelaars, menschen die genoten van een dag vrij-af, die vaderlansch-lievende en Oranje-minnende patroons, de traditie getrouwe, hen hadden verleend. En al wilde de oude Dom het dundoek niet vrolijk laten wapperen, een groot aantal particulieren hadden 'de driekleur ontplooid.'²⁰⁹ Dat burgers op Koninginnedag in tegenstelling to overheidsinstanties en bedrijven wel bleven vlaggen, gaf aan dat het feest onder de bevolking nog altijd leefde. Over

---

²⁰⁴ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1911.

²⁰⁵ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1912.

²⁰⁶ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 september 1913.

²⁰⁷ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 30 augustus 1914.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 september 1915.

het concert in het Tivoli, dat tijdens de oorlogsjaren wel doorging, werd geschreven: 'In de groote zaal werd na afloop van het concert gedanst. De belangstelling en de animo voor dit bal waren buitengewoon groot. Honderden paren hebben eraan deelgenomen en soms was het zoo verbazend vol, dat men bijna geen plaats kon vinden tot beweging. Zelden is er zo druk van een bal gebruik gemaakt als gisteravond in Tivoli: op de galerijen zaten tal van toeschouwers het deinend beweeg in de zaal gade te slaan.'²¹⁰ Ondanks het uitblijven van de meeste festiviteiten bleek uit de grote belangstelling voor het concert in Tivoli dat er onder de bevolking duidelijk animo was om Koninginnedag te vieren.

In 1916 verliep de viering vergelijkbaar: 'Koninginnedag was dit jaar niet vrij in haar beweging. Van hooger hand was haar verlangen te kennen gegeven, zich te willen onthouden van iedere overbodige uiting van vreugde en zich te beperken tot een hoogst eenvoudige feestviering. Een en ander in verband met den ernst der tijden. Het bestuur heeft gemeend zich stipt aan dat verlangen te houden en schrape daarom alles, wat men den kenbaar gemaakte wensch kon worden strijdig geacht. ... Koninginnedag handhaafde alleen het concert in Tivoli, omdat deze uitvoering de burgerij in haar geheelen omvang pleegt te trekken en het weglaten ervan, een breede categorie van ingezetenen zou verdrieten.... De tuin was stijf-vol van de bezoekers. Koninginnedag mag in opkomst van het publiek haar grootste voldoening zien.'²¹¹ Opnieuw werd evident dat het verbindende en toegankelijke karakter van de activiteiten op Koninginnedag van groot belang was. De inclusieve aard van het concert in Tivoli was de reden dat deze mocht doorgaan. Opvallend is ook dat er door de jaren heen vaker naar het Wilhelmus en het nationale volkslied Wien Neêrlands Bloed wordt verwezen als populaire liederen om te zingen en op te voeren op de feestdag.²¹² Voorheen steevast genoemde elementen als het hijsen van de Nederlandse vlag met oranje wimpel, de volksspelen en de grote parade verdwijnen daarentegen uit de berichtgeving. Dit betekend niet dat deze activiteiten niet langer plaatsvonden, eerder dat zij zo gewoon waren geworden dat het geen vermelding meer behoefte.

Hoewel de festiviteiten tijdens de Eerste Wereldoorlog op verzoek van de koningin werden gematigd en 31 augustus niet langer ieder jaar groots op de voorpagina werd

---

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 1 september 1916.

²¹² *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 31 augustus 1916.

bejubeld, lijkt Koninginnedag in 1918 toch als nationale feestdag te zijn geconsolideerd. De nieuwigheid was ervan af. Er was niet langer de noodzaak om de viering te propageren in te krant. Wel werd er steevast verderop in het dagblad verslag gedaan van de feestdag en haar verloop in Utrecht, Den Haag, Utrecht en omgeving. Uit de uitgebreide berichtgeving over de positie van de koningin wordt duidelijk dat, afgezien van de socialisten, weinigen warmlieden voor een republiek. Wilhelmina worden meermaals in de krant genoemd als een boven de politiek staand figuur en een symbool van vereniging voor de brede bevolking. Hoewel de krant een antisocialistische invalshoek had, werd ook veelvuldig de inbreng van arbeiderswijk Wijk C benadrukt in de berichtgeving. Op deze manier maakte het dagblad duidelijk dat grote delen van de arbeidersklasse met enthousiasme deelnamen aan Koninginnedag.

Conclusie

In het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, de krant die in 1885 de aanzet gaf tot de eerste 'Koninginnedag', kwam het streven naar nationale gemeenschapszin vanaf het begin sterk naar voren. De oproep begon met de vraag of landgenoten hun onenigheden ter zijde wilden leggen en zich nog konden herinneren dat er een band was die hen allen verenigde. In de oproep werd bovendien expliciet gemaakt dat het algemeen belang en niet het belang van een partij 'het richtsnoer en einddoel' zou zijn. Dit maakte duidelijk dat het het doel van de organisatoren was om een inclusieve en verenigende nationale viering op te zetten. Dit werd nogmaals benadrukt door de brede doelgroep die de viering voor ogen had. Hoewel de verschillende politieke zuilen niet expliciet in de oproep genoemd werd, refereerde de tekst wel naar verschillende sociaaleconomische groepen in de samenleving. Met name de arbeidersklasse. Ook in de berichtgeving in latere jaren zou regelmatig benadrukt worden dat het om een feest ging voor alle lagen van de bevolking.

Een andere manier om tot nationale gemeenschapszin te komen was, volgens de oproep, door de nadruk van de viering te leggen op de jeugd. Zo was het onderwerp van de viering op een jong, onschuldig prinsesje dat veel minder controverieel was als haar vader, koning Willem III, of haar halfbroers. Doordat zij slechts vijf jaar oud was ten tijde van de eerste Prinsessedag waren de activiteiten ook gecentreerd zijn rond activiteiten voor kinderen. De activiteiten tijdens de viering hadden bovendien een duidelijk verenigend karakter. Zo waren de kosten van de verschillende programmaonderdelen zo bepaald dat ook mensen met lage inkomens konden deelnemen. Een bezoek aan de bloemvoorstelling die georganiseerd werd kostte bijvoorbeeld 10 cent. Veel van de activiteiten zoals de parade, het concert en de vuurwerkshow in het Tivolipark waren daarnaast vrij toegankelijk. De activiteiten werden georganiseerd door vrijwilligers. Verder waren er kinderen uitgenodigd van verschillende scholen en weeshuizen die door de lokale middenstand van versnaperingen en prijzen werden voorzien. Naderhand was er voor ieder kind dat deelnam aan de festiviteiten een prijs, een gegeven dat het inclusieve karakter van de viering benadrukte: alle kinderen werden gelijk behandeld. Ook waren er ieder jaar verschillende inzamelingsacties voor goede doelen. Met name bij de vieringen tijdens de Eerste Wereldoorlog voerden dergelijke acties de boventoon.

Conclusie

Alhoewel er een protestants karakter aan de viering hing en ieder jaar de Koninginnedagpreek van de Nederlandse Hervormde gemeente in zijn volledigheid in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* gepubliceerd, werd de deelname van katholieken zeer gewaardeerd. Zo verscheen vlak na de eerste viering een ingezonden brief van een katholiek in het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* waarin lof werd uitgesproken over het verloop van de viering. Katholieken hadden in het verleden vaak een moeilijke band met historische gedenkdagen gehad, maar de ingezonden brief duidt aan dat de eerste Prinsessedag ook bij deze groep enthousiasme wist op te wekken. Op vergelijkbare wijze werd na afloop ook enthousiast bericht over de manier waarop verschillende arbeidersbewegingen hadden samengewerkt bij het organiseren van de feestdag. Ook de bijdrage van de traditionele arbeidersbuurt 'Wijk C' werd veelvuldig in de berichtgeving in de krant benadrukt.

In de jaren na de eerste viering bleven de activiteiten inclusief van karakter. Het imago van een kinderfeest verdween enigszins naar de achtergrond, omdat er steeds meer activiteiten voor volwassenen werden georganiseerd. Naarmate Prinsessedag vaker wordt gevierd, komt ook steeds duidelijker uit de berichtgeving naar voren dat de organisatie niet alleen op het bedrijfsleven en lokale Oranjeverenigingen berust, maar dat burgers actief aan de viering bijdroegen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog, wanneer Wilhelmina heeft aangegeven dat door inachtneming van de internationale gebeurtenissen de festiviteiten op Koninginnedag niet zullen doorgaan, nemen particulieren nog volop initiatief om de feestdag niet onopgemerkt voorbij te laten gaan. Ook hieruit blijkt de motivatie vanuit de gewone man om de viering tot een succes te maken. Hiermee wordt het bottom-up component van de viering benadrukt.

Wel is er een kanttekening te plaatsen bij het succes. Zeker in de beginjaren was het spannend of de nieuwe feestdag zou aanslaan. Zo was de populariteit van Prinsessedag in het begin sterk afhankelijk van de mate waarin de viering concurreerde met de kermis. Het doel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen om met Prinsessedag de bevolking een beschaafd volksfeest te geven, dat als deugdelijk alternatief moest dienen op de kermis, was ook maar in geringe mate succesvol. Pas door het loslaten van de verheffende aard en dankzij de bijdrage van door burgers opgezette oranjeverenigingen heeft de feestdag zijn doel tot het aantrekken en verenigen van de brede bevolking kunnen bereiken. Een ander keerpunt is de periode rondom de geboorte van Juliana in 1909. In deze periode ontstaan er veel

Oranjewijkverenigingen die op lokaal niveau de festiviteiten organiseren.

Door de jaren bleef de verslaggeving van de activiteiten op Koninginnedag veelal hetzelfde. Ieder jaar werd het programma op de dag zelf in detail gepubliceerd. Er zaten wel grote ontwikkelingen in de berichtgeving over het koningshuis die op deze dag meestal op de voorpagina stond. In de beginjaren van de viering lag de nadruk sterk op de gezondheid van de koninklijke familie terwijl de nadruk later kwam te liggen op het belang van de monarchie als staatsbestel. Ook kwam het verenigende karakter van de viering in deze artikelen sterk naar voren. Na 1910 waren deze artikelen steeds vaker afwezig van de voorpagina, wat een teken kan zijn van de gestabiliseerde rol van de monarchie in Nederland.

Vanaf het moment dat het huis van Oranje een voornamelijk ceremoniële rol aannam en de activiteiten op Koninginnedag een inclusief en apolitiek karakter kenden, accepteerden niet alleen de liberalen en protestanten de nationale oranjevieringen, maar ook de katholieken en vele inwoners van de arbeiderswijken die de socialisten hoopten te vertegenwoordigen. Was Oranje onder Willem III nog een symbool van politieke verdeeldheid, ten tijde van Wilhelmina was de kroon een instituut dat de inwoners van het land verbond. Tegelijkertijd was het koningshuis ook dichterbij de mensen komen te staan, een ontwikkeling waarbij de gedrukte media een belangrijke rol speelde. Naarmate de tijd vorderde, werd de berichtgeving over de Oranjes dan ook steeds persoonlijker: geleidelijk werd het beeld van de vorstin niet louter dat van een staatshoofd, maar eerst en vooral dat van een familiemens.

Toen in 1918 de 'Vergissing van Troelstra' plaatsvond, voelden velen zich dan ook geroepen om voor de monarchie in de bres te springen, met een massale manifestatie op het Malieveld als gevolg. Hoogtepunt van deze massabijeenkomst was de rondrit van koningin Wilhelmina en prinses Juliana, die zich door de verzamelde volksmassa lieten toejuichen, net als dat Emma en Wilhelmina dat enkele decennia eerder hadden gedaan aan het begin van hun charmeoffensief. Concluderend kunnen we dan ook stellen dat Koninginnedag niet zozeer succesvol is geweest in zijn verheffende rol, maar des te meer in zijn rol als feest van nationale vereniging. Dit blijvende succes van de viering is 136 jaar later nog steeds zichtbaar.

Literatuurlijst

Aalders, G., *Wilhelmina. Mythe, Fictie en Werkelijkheid* (Aalst, 2018).

Abeling, J., *Teloorgang en Wederopstanding van de Nederlandse Monarchie 1848-1898* (Amsterdam, 1996).

Anderson, B., *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York, 1991).

Bank, J. en Buuren, M., *1900. Hoogtij van de Burgerlijke cultuur* (Den Haag, 2000).

Baycroft, T., *Nationalism in Europe 1789-1945* (Cambridge, 1998).

Berting, J., *De versplinterde samenleving: de gevolgen van moderniteit en modernisering in de 21ste eeuw* (Delft, 2006).

Bisschop, R., “‘God, Nederland en Oranje’ verkeerde leus’, *Reformatorisch Dagblad*, 30 april 2012 <https://www.rd.nl/opinie/god-nederland-en-oranje-verkeerde-leus-1.671158> [bezoekt op 30 juli 2020].

Blok, P.J. en Molhuysen, P.C., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 10* (Leiden, 1937)
<https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu10_01/molh003nieu10_01_0421.php> [bekeken op 16-3-2021].

Byen, M. en Ginderachter, M. van, ‘General Conclusion: Popular Nationhood – A Companion of European Modernities’ in: M. Byen en M. van Ginderachter (ed.) *Nationhood from Below. Europe in the Long Nineteenth Century* (London, 2012) 250-260.

Byen, M. en Ginderachter, M. van, ‘General Introduction: Writing the Mass into a Mass Phenomenon’ in: M. Byen en M. van Ginderachter (ed.) *Nationhood from Below. Europe in the Long Nineteenth Century* (London, 2012) 3-22.

Collectie Veenhuijzen, Centraal Bureau voor Genealogie, ‘J.W.R.Gerlach’ (1906)
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=gvn:CBG01:6799>> [bezoekt op 20-5-2021].

Eijnatten, J. van, *God Nederland en Oranje. Dutch Calvinism and the Search for the Social Centre* (Amsterdam, 1993).

Eijnatten, J. van, ‘God, Nederland en Oranje’ *Trouw*, 24 maart 2001.
<https://www.trouw.nl/nieuws/god-nederland-en-oranje~bea501c5/> [bezoekt op 30 juli 2020].

Fasseur, C., *Wilhelmina. De jonge koningin* (Meppel, 1998).

Frijhof W. (e.a.), *Een groot gedruis en eene onbesuisde vrolykheit. Feesten in de 18e eeuw* (Leiden, 1996).

Kiesraad, '37 partijen nemen deel aan Tweede Kamerverkiezing'
<<https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2021/02/05/37-partijen-nemen-deel-aan-tweede-kamerverkiezing>> [bezoekt op 20-5-2021].

Koch, J., *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese geschiedenis 1772-1890* (Amsterdam, 2018).

Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, 'Historiedagen'
<https://knhg.nl/2019/11/18/de-historicidagen-2019-in-de-woorden-van-deelnemers/>
[bezoekt op 20-5-2021].

Kreule, J., 'Chic, zedig en stijlvol schaatsen' in: *Utrechts Nieuwsblad*, 9 oktober 2014.

Leerssen, J., 'Background: Nationalism in the Dutch state' in: *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*
<<https://doi.org/10.5117/9789462981188/ngTA5j96fUAPeEgkMTMP3Asd>> [bezoekt op 15-4-2021].

Leerssen, J., *National Thought in Europe. A Cultural History* (Amsterdam, 2006).

Margry, P.J., 'Het 'Oranjegevoel' van Koninginnedag. Een ritualistische verzoening met de anachronie van de monarchie', in: H. te Velde en D. Haks (ed.), *Oranje Onder. Populair orangisme van Willem van Oranje tot Nu* (Amsterdam, 2014).

Mathijssen, M., *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen, 2013).

Osta, J. van, *Het theater van de Staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie* (Amsterdam, 1998).

Petterson, A., *Eigenwijs Vaderland. Populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam* (Amsterdam, 2017).

Roorda van Eysinga, S.E.W., *Uit het leven van Koning Gorilla* (1987, Bombay).

Rooy, P. de, *Ons Stipje op de Waereldkaart. De politieke cultuur van modern Nederland* (Amsterdam, 2014).

Schoonhoven, G. van, 'Houd Oranje boven en de troep eronder' in: R. Meijer en H.J. Schoo (ed.), *De Monarchie, Staatsrecht, volksgunst en het Huis van Oranje* (Amsterdam, 2002) 137-168.

Tamse, C.A., *Het huis van Oranje en andere politieke mythen* (Amsterdam, 2002).

Tamse, C.A., 'Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw' in: C.A. Tamse (ed.), *De Monarchie in Nederland* (Amsterdam, 1980).

Velde, H. te, *Gemeenschapszin en plichtsbefef: Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen, 1992).

Geraadpleegde Archieven

Utrechts Stedelijk Archief:

Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad

Jaargang 1885

Jaargang 1886

Jaargang 1887

Jaargang 1889

Jaargang 1890

Jaargang 1891

Jaargang 1892

Jaargang 1893

Jaargang 1894

Jaargang 1895

Jaargang 1896

Jaargang 1897

Jaargang 1898

Jaargang 1900

Jaargang 1901

Jaargang 1902

Jaargang 1903

Jaargang 1904

Literatuurlijst

Jaargang 1905

Jaargang 1906

Jaargang 1907

Jaargang 1908

Jaargang 1909

Jaargang 1911

Jaargang 1912

Jaargang 1913

Jaargang 1914

Jaargang 1915

Jaargang 1916